

Kerny Terézia

SZENT LÁSZLÓ ÉS A MAGYAR SZENTEK TISZTELETE DALMÁCIÁBAN I. LAJOS URALKODÁSA IDEJÉN

História és historiográfia*

Heitelné Móré Zsuzsanna emlékére

„[...] a műalkotások sohasem annyira ismertek, hogy ne tudnának újra és újra megmutatkozni, és hogy ne lehetne őket újak látni és már rég megszerzett belátásokat újra megalapozni vagy akár meghaladni. Ez azt is jelenti, hogy értelmezéseink nem tartanak igényt kizárólagosságra.”

(Max IMDAHL: *Giotto: Arénafreskók. Ikonográfia – ikonológia – ikonika.* Fordította KERÉKES Amália. Budapest, 2003. 15.)

„A történelem sohasem lehet egészen biztos abban, hogy olvasói is ugyanolyan módon fogják megtapasztalni a dolgokat; mindössze arra tehet kísérletet, hogy a rendelkezésre álló anyag segítségével elfogadhatóvá tegye meglátásait.”

(Wessel KRUL: *Hollandia kultúrája a tizenhetedik században.* In: *Uó: Egy korszerűtlen történész. Johan Huizinga élete és művei.* Fordította BALOGH Tamás. Szerkesztette FENYVESI Miklós. Budapest, 2003. 120.)

A Tenger mellék kétszázötven év óta ismét magyar fennhatóságát garantáló, az 1356-tól tartó magyar–velencei háborút lezáró, 1358. február 18-án Zárában megkötött békeszerződés kétségtelenül a XIV. századi magyar külpolitika egyik legnagyobb horderejű eseményének könyvelhető el.¹ E ratifikáció értelmében Velence lemondott dalmáciai birtokai legnagyobb részéről; a doge letette a „dux Dalmatiae et Croatiae” címét; a Magyar Királyság elnyerte fennhatóságát a Raguzai Köztársaság és még számos virágzó városállam fölött; jó néhány bel- és külpolitikai következménye, pozitív hozadéka volt. Biztosította a tengerhez való akadálytalan kijutást, lehetővé tette a dalmát városok szabad kereskedelmét.² Kihatással volt továbbá az Anjou-udvar reprezentációjára: pénz-, kultusz-, művelődéstörténetére és művészetére is, még ha ez a hatás kérészerűtlennek bizonyult is, hiszen csupán négy évtizedig élvezhetett hegemoniát.³

A tanulmány e rövid intermezzo meglehetősen periférikusnak mondható, ugyanakkor rendkívül sok szálon futó és összetett mechanizmus főbb csomópontjait szeretné bemutatni, már amennyire ez lehetséges az emlékek korlátozott száma, illetve földolgozatlansága miatt.

Kutatástörténeti áttekintés

Az I. Lajos egész életét átható bensőséges vallásosságára, továbbá arra az őszinte lelki kapcsolatra, amely Szűz Máriához és más szentekhez (Alexandrai Szent Katalin, László, Toulousei Lajos, Remete Szent Pál) kötötte, a kortársai közül mindössze Tótsolymosi Apród János küküllei (kiküllői) főesperes eszményített életrajza (*Chronicon de Ludovico rege*) szentelt néhány mondatot.⁴

Nem igazán foglalkoztak a témával a későbbiekben sem, ezért mind a történeti, mind az egyháztörténeti kutatásokban meglehetősen marginális helyre került,⁵ bár az ide vonatkozó források kiadása a tárgyi emlékek feldolgozásával párhuzamosan, már a XIX. század végén megkezdődött. Szinte valamennyi tanulmány szisztematikus helyszíni levéltári kutatáson, illetőleg autopszián alapult, ezért több mint egy évszázad elteltével sem mellőzhetők.

A Tengeremellék I. Lajos-kori egyház-, művelődés- és művészettörténete hazai kutatásának, némi előzmény után,⁶ a millenniumi rendezvények előkészítési munkálatai adtak lendületet,⁷ nevezetesen az Ezredéves Kiállítás vegyesházi királyokat bemutató egysége („hazánk fénykora”) anyagának összegyűjtésére irányuló történeti és művészettörténeti búvárlatok.⁸ Gelcich József (?–?) és Thallóczy Lajos (1856–1916) történész, közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök, titkos tanácsos a dalmát városok levéltáraiban végzett oklevéltani kutatásokat.⁹ Pór Antal (1834–1911) a Szilágyi Sándor (1827–1899) szerkesztette *Magyar Nemzet Története* harmadik kötetében adott áttekintést I. Lajos dalmát külpolitikájáról, becses művelődéstörténeti adalékokat, fényképeket közölve egy-egy ide köthető képzőművészeti alkotásról.¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Meyer Alfred Gotthold (1864–1904), a berlini Királyi Technikai Főiskola (Koeniglichen Technischen Hochschule zu Berlin) magántanára a szignált és datált (Francesco Antonio de Mediolano, 1377–1380) zárai Szent Simeon-szarkofágról adott példaértékű művészettörténeti elemzést fényképek és gazdag részletrajzok kíséretében, amely mérföldkőnek bizonyult a foglalat kutatástörténetében.¹¹ Fraknoi Vilmos (1843–1924) néhány elfeledett XIV. századi művet publikált.¹² Radisics Jenő (1856–1917) Zárában tanulmányozta 1892-ben a magyar vonatkozású művészeti emlékeket,¹³ amelyek közül néhány évvel később a Szent Simeon-templom XIV. századi Anjou-kelyhét nyomtatásban is közölte.¹⁴ A kolostorokban, a templomok sekrestyéiben őrzött, a klauzúra vagy más gyakorlati okok miatt a közönség elől teljességgel elzárt és megközelíthetetlen, ám a magyar művészettörténet számára elsőrangúnak ítélt darabok Radisics részéről fölvetették egy galvanoplasztikai intézet fölállításának gondolatát, amely maximálisan megvalósította a hozzá fűzött reményeket, és üzleti szempontból is sikeresnek bizonyult.¹⁵ E fölbuzdulás nyomán 1892-ben készítették el – többek között – Szent Simeon ezüst szarkofágjának hiteles másolatát.¹⁶ Az ötvösműről ugyanabban az évben *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című monumentális sorozat vonatkozó köteté-

ben is közöltek némi információt.¹⁷ Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum ugyanakkor szorgalmazta fényképfelvételek elkészíttetését is helybéli fotográfusok bevonásával.¹⁸ 1897-ben Kállay Benjámín (1832–1903) közös pénzügyminiszter megbízta Marczali Henriket (1856–1940), hogy a dalmát városok levéltáraiban búvárkodjék, majd írja meg „teljes alaposággal” az Árpádok és Dalmácia viszonyát, „hogy történeti jogunkat bizonyítsuk, és ezzel jövőnket is biztosítsuk.”¹⁹ A Thallóczy ajánlóleveleivel ellátott Marczali az Akadémia felvasólülésén számolt be elvégzett munkájának eredményéről, amelyet az intézmény teljes terjedelmében megjelentetett.²⁰ Rövidebb változatát *Az Árpádok és Dalmácia* címmel az 1898-as hágai történeti kongresszusra küldte el. Ez a változat szintén megjelent nyomtatásban, mégpedig a *Revue d'histoire diplomatique* hasábjain.²¹ Margalits Ede (1849–1940) (szintén a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából) 1899-ben kezdett hozzá horvát és szerb történelmi repertóriumainak összeállításához, amelyek nem csupán történeti, de művelődés- és kultusztörténeti szempontból is figyelemre méltó bibliográfiát tartalmaznak.²²

A hazai kutatás ezt követően megfeneklett, s mintegy négy évtizedig alig-alig produkált valami érdemlegeset a tárgy körben.²³ 1930-ban, a „Szent Imréné” alkalmából Tarczai György szépírói álnevéen Divald Kornél (1872–1931) adott áttekintést egy ma sem megkerülhető kötetben a magyar szentek Dalmáciába is szétszóródott képzőművészeti alkotásairól, ereklyéiről jól használható fényképfelvételek kíséretében.²⁴ A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ezekben az években egy dalmáciai régészeti tanulmányutat finanszírozott.²⁵ 1938-ban Szent István király halálának kilencszázadik évfordulója nyújtott kiváló alkalmat a további gyűjtésre.²⁶ A negyvenes évek elején a megerősödő magyar–olasz politikai-diplomáciai kapcsolatoknak köszönhetően nyílt újabb lehetőség a művészettörténeti kutatásra. Genthon István (1903–1969) a külföldre került magyar vonatkozású emlékek teljes körű összegyűjtését megcélzó folyamatosan gyarapodó jegyzékébe vett föl itt őrzött alkotásokat.²⁷ Céduláit a római Collegium Hungaricum titkára, az 1925-től Olaszországban élő Holik Barabás Flóris László (1899–1967), ismertebb szerzői nevéen Florio Banfi hasznosította az Olaszországban föllelhető magyar vonatkozású emlékekről kiadott kataszterében.²⁸ Mellettük Mihalik Sándor (1900–1969),²⁹ Kniewald Károly (Dragutin, 1889–1979),³⁰ Radó Polikárp (1899–1974),³¹ Veress Endre (1868–1953) és Berkes László (?–?) végzett hasonló jellegű kutatómunkát.³² E részpublikációk adatait azután Dercsényi Dezső (1910–1990) hasznosította *Nagy Lajos kora* című, Johan Huizinga (1872–1945) és Horváth Henrik (1888–1941) nagyhatású szellemtörténeti szintéziseit követő, „a magyar középkori művészettörténet-írás egyik legsikeresebb, legkönnyebben olvasható és legszuggesztívebb korszakmonográfiája”-ban.³³

A második világháborút követően az ígéretesnek induló feltáró munka politikai okokból kényszerűen abbamaradt. A helyszíni kutatás gyakorlatilag lehetetlenné vált; az esetleges publikációk nem vagy megkésve kerültek csak

be a hazai szakmai vérkeringésbe. Autopszia hiányában maradt a korábbi, nemegyszer pontatlan, téves adatok átvétele és bosszantó, sorozatos ismételtetése. Tökéletesen érzékeltette ezt a problémát az 1982-ben a székesfehérvári István Király Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja által közösen rendezett *Művészet I. Lajos korában 1342–1382* című kiállítás katalógusának néhány ide vonatkozó tétele,³⁴ és rányomta a bélyegét az öt évvel később kiadott művészettörténeti kézikönyv vonatkozó fejezeteire is.³⁵

1989-től az immár teljesen szuverén köztársasággá lett Horvátországgal megkötött kulturális egyezmények egyre több lehetőséget kínáltak a szellemi érintkezésre: konferenciákra, személyes tapasztalatcserére, helyszíni vizsgálatokra kerülhetett sor, amelyek eredményeként számos kiváló tudományos,³⁶ illetve ismeretterjesztő írás születhetett.³⁷

Jelen sorok szerzője a középkori Szent László-tisztelet és ikonográfia vizsgálata során lett figyelmes erre, a magyar Anjou udvari reprezentációban meglehetősen homogén, szerkönyveket, szertartási szövegeket, liturgikus berendezési és fölszerelési tárgyakat, ereklyéket magában foglaló együttesre. E tanulmány azonban a föntebb említett alapvető nehézségek, mindenekelőtt a tárgyi emlékek szinte teljes elpusztulása miatt aligha tudja teljes körűen érzékeltetni a címben megjelölt célkitűzését, és nem tud igazán színes képet nyújtani. Jelen tanulmány tehát néhány kronológiailag egymás mellé rendezett írott forrásra és három szerencsésen megmaradt alkotásra épül; de talán belőlük is kikerekedik egy többé-kevésbé helytálló írás, amelyről előljáróban máris leszögezhető, hogy a benne fölvázolt mechanizmus semmiben sem tért el I. Lajos többi, határokon túl kifejtett, nagy hatalmi ambíciói szolgálatában álló, állami-uralkodói reprezentációjának protokolláris koreográfiájától.

A magyar udvar Szent László-tiszteletének alakulása az aulában a zárai ratifikáció után

1358. február 12-én, a zárai békekötés előestéjén I. Lajos átírta és megerősítette az I. Lászlónak szentelt, 1319-ben Szerdahelyen alapított pálos kolostor alapító oklevelét.³⁸ Március 9-én, Visegrádon kelt levelében egy malmot és egy malomhelyet adományozott a koldulórend ugyancsak róla elnevezett kékesi templomának.³⁹

1358. április 8-án a király a bácsi Szent Pál apostolról elnevezett székesegyháza,⁴⁰ a budai klarisszák kolostora,⁴¹ az Oltáriszentség tiszteletére szentelt budai kápolna,⁴² a Mindenszentekről nevezett budai templom egyik oltára⁴³ és Boldogságos Szűz (maria)zelli temploma⁴⁴ számára búcsúért folyamodott VI. Ince pápához.

1358 áldozócsütörtökének nyolcadába eső kedden (május 15.) kezdték el írni, több korábbi történeti munkára támaszkodva, azt a históriát, amelynek

szövege az 1867-es kiadását követően, *Chronica de gestis Hungarorum picta* – *Képes Krónikának* nevezett, 1360 körül készült kőbeben maradt fenn.⁴⁵ Megrendelőjének az volt a célja, hogy a korábbi történelmi hagyományt egységes, a magyarságnak a nyugati népek mögött el nem maradó eredetét, a Szent Korona történetét, valamint a monarchikus folytonosságot, azaz az Anjou család legitimitációját, kormányzásának bölcsességét, igazságosságát igazolja végső soron Nagy Lajos apoteózisára kihegyezve.

1358 júniusában a király misealapítványt tett a veszprémi székesegyházban őrzött Szent György-fejereklye tiszteletére.⁴⁶

Talán nem tévedek nagyot, ha I. Lajos mindezen kegyes kérvényeinek, alapítványainak az elsődleges indokát a Velence fölött aratott győzelemben keresem, s amelyek elsősorban még a családja által előtérbe helyezett kultuszokat (Szent György „Testvéri Közösség” [„Societas fraternitatis militiae sancti Georgii], Erzsébet anyakirályné devóciója) támogatták. De, amint a fősorolásból látható, megjelent ugyanekkor mindezekkel párhuzamosan egy határozottan elkülöníthető másik vonal is, amelyet ugyanez a sikeres hadjárat motivált, s amely a Szent László-tisztelet hirtelen és látványos felerősödésében nyilvánult meg.⁴⁷ Ennek oka eredendően az lehetett, hogy I. Lajos mint második Szent László vonult be a Magyar Királyságnak már a XII. századtól integráns részét képező tengerpartra. Ezt a koncepciót az udvari historiográfusok dolgozták ki; nevezetesen a fentebb említett krónikakompozíció szolgáltatta az alapját, amelyhez a szerkesztő a XII. századi *Gesta Ladislai regis*ben találta meg a történelmi előzményeket. Ide vonatkozó fejezetében az olvasható ugyanis, hogy Salamon király és Géza herceg Zolomér királynak nyújtott 1066-os, értékes ajándékokat (drága kelméket, sok aranyat és ezüstöt) sem nélkülöző katonai segítségnyújtása után Dalmáciát I. László hódította meg.⁴⁸ E szöveg pontosan és részletesen megindokolja, a fentebb olvasható előzményekre támaszkodva, az akkori területszerzés jogalapját is. I. László azonban 1083-ben csupán Horvátországot szállta meg.⁴⁹ A tényleges annektáló Könyves Kálmán volt, amit persze nem lehetett elhallgatni.⁵⁰ A Vazul-ág érdekeit képviselő historikus, hogy ez az ellentmondás ne tűnjön annyira feloldhatatlannak, az utód király expanziójának súlyát igyekezett degradálni és a lehető legellenszenvesebben föltüntetni olvasói előtt. Zára térdre kényszerítése érdekében hozott drasztikus intézkedéseit (1105) például egy olyan helyi Szent Donát-legendával illusztrálta, amely a nagy előd király unokaöccsének nem csupán testi, de lelki nyomorúságát is jellemezte.⁵¹ Ez a Szent Jeromos hagiográfiájából jól ismert toposz (ti. az álomban való ütlegetés) ebben az esetben többjelentésűvé vált. Kortárs külpolitikai eseménye utalt: a város fölgyújtásával fenyegetőző agresszorral szemben a három hónappal korábbi *békés* zárai bevonulás és a *békés* szándékú országszerzés magasabb keresztény etikai modelljét sugallta, ami által a kétszázötven évvel korábban zajlott események történelmi példázattá alakultak. Ugyanez az érzésem támadt Nándorfehérvár három hónapig tartó bevételének eposzi

terjedelmű elbeszélésekor is, amely a szintén igen nehezen, egy korábbi hosszú és sikertelen, emberpróbáló ostrom után a meghódított Zára elfoglalására emlékeztethette a sorok között is olvasni tudókat, legitimálva egyúttal az I. Lajos-féle területgyarapítást.

A *Krónika* folytatásával számolva, és a fenti részleteket ebből az aspektusból átgondolva, talán nem egészen spekulatív azt föltételezni, sőt ez részemről szinte biztosra vehető, hogy a zárai békekötés leírása megkülönböztetett figyelemben részesült volna az I. Lajosról szóló fejezetekben. S ha mindezek az „áthallások” és burkolt utalások mégis túl homályosak lennének, és nem eléggé egyértelműen sugallnák a két király uralkodása közötti párhuzamokat; a miniatűrök már teljesen nyíltan értésre adták az olvasóknak, hogy a *Krónika* valódi főszereplője Szent László. Őt ábrázolja a legtöbb illusztráció, jóllehet éppen Dalmácia elfoglalása, alighanem éppen a megszállás ellenmondásos leírása miatt, nem kapott helyet közöttük. Van mégis egy olyan kép, amely jelen téma szempontjából is fontossággal bírhat, s ez nem más, mint Szent László megkoronázásának jelenete. Az eredendően a hieratikussá bizánci proskynesis hagyományát fölelevenítő kompozíció prototípusa a nápolyi Anjou-udvar legfontosabb kultuszképe, Simone Martini Toulouse-i *Szent Lajos oltárképe* volt. Közvetlen előképét azonban mégsem ebben, hanem egy, szintén erre a festményre visszavezethető, néhány évvel későbbi, pontosan már a szentté avatását követő esztendőben készült és illuminált *Breviárium* Toulouse-i Szent Lajos égi megkoronázását ábrázoló miniatűrjében vélem megtalálni.⁵² Az átvételnél véletlen szerepe teljességgel kizárható. Az angyalok által megkoronázott püspök kompozíciójának felhasználása egy olyan tudatos választásról tanúskodik, amellyel megrendelője, az értők, az uralkodó közvetlen környezete számára legalábbis, több eszmei mondanivalót közvetített. Egyrészt beépítette az Anjou-dinasztia legfontosabb önreprezentációs festményének hagyományát a magyar képzőművészetbe, amely egyszersmind kiválóan bizonyult egy súlyos, mondhatni kardinális közjogi dilemma feloldására is, a nem egészen legitim módon trónra került I. László uralkodását törvényesítve.⁵³ Burkoltan benne volt I. Lajosnak a nápolyi királysággal szemben támasztott trónöröklési igénye, de azt is világosan értésre adta ezzel az adaptációval, hogy az Anjou-dinasztia legfőbb (és addig a magyar udvarban is elsősorú patrónusának) a király védőszentjének a helyét, egy alapvető intellektuális újítás révén, immár egy új, második védőszent foglalja el. Ez paradigmának tekinthető, hiszen gyökeres változás történt a magyar Anjou szenttisztületben. Nem fokozatosan, hanem hirtelen történt és alapvető felfogásbeli különbségekkel, ami azután hegemonná vált az uralkodó reprezentációjában.

Ezt az új (még ha tudatosan torzított) történeti alapokra fektetett Szent László-tiszteletet szolgálta végül, de nem utolsósorban, az uralkodónak azon intézkedése, amelynek következményeként az aranyforintok előlapjának Ke-

resztelő Szent János alakját 1358-tól a Szent László figurája váltotta föl, s ezzel a lépéssel mintegy kétszázötven évre meghatározva ábrázolási gyakorlatukat.⁵⁴

A magyar szentek tisztelete Dalmáciában

A magyar szupremáció a Tengeremellékre történő újfent kiterjesztése során I. Lajos és klerikusai doktriner módon, ugyanakkor rendkívül komolyan fölfogott, térítő-missziós tudattal igyekeztek propagálni Szent László (és a többi magyar szent) kultuszát a lokális vallási tradícióihoz; rituáléihoz, a XVII. századtól már tudományosan is publikált szentjeikhez,⁵⁵ de a keleti ortodoxiához is igen erősen kötődő, sőt titokban a bogumil-patarenus eretnekekkel is szimpatizáló lakosság körében.⁵⁶ A hatékony és energikus munkálkodásuk következtében Szent László tisztelete csakhamar piedesztálra került Dalmáciában. Bármennyire látványos lehetett terjedése és sikere; illúzió volna azt hinni, hogy teljes győzelmet arathatott volna és elsöpörhette, gyökeresen átformálhatta volna a megelőző évszázadok minden egyházi hagyományát, hiedelmét; kiiktathatta volna a városállamok saját védőszentjeit: sirmiumi Anasztáziát,⁵⁷ Balázst, Cyrillt és Metódot, Demetert, Donátot, Jeromost, Lőrincet, Orontiust, Trifont és ereklyéiket. Sőt, horribile dictu, a zárai női bencés kolostorban, mint alapítót, a szentként tisztelt Könyves Kálmánt,⁵⁸ vagy az isztriai Pólában eltemetett, élete végén bűnbánatot tartó, remetéskedő Salamon királyt;⁵⁹ továbbá műveltségének valamennyi sajátos elemét.⁶⁰

A hódítást követő, magyar egyházi érdekeket erőltetett hittérítő propaganda nem kis ellenállásba ütközhetett a helybeliek részéről, ezért elfogadtatásuk, sőt a kizárólagossá tételükre irányuló törekvések ügyes diplomáciai lépéseket kívántak meg; tovább ápolva, sőt hathatósan támogatva az évszázados helybeli tradíciókat; például becses ereklyék megszerzése vagy a helyi szentek ereklyetartóra küldött fogadalmi ajándékok,⁶¹ liturgius tárgyak adományozása révén.⁶² Mindenekelőtt pedig roppant tapintatot, türelmet és bölcsességet igényelt; messzemenően tekintettel léve a lakosság érzékenységre. Gondosan be kellett tartani a fokozatosságot, hogy a váltás ne tűnjék túlságosan drasztikusnak. Egyeseknél, például a velencei Sagreto családból született Gellértnél ez nyilvánvalóan nem okozhatott problémát, máshol átplántálásuk már jóval bonyolultabb feladatnak bizonyulhatott.

Mindezeket az óvatos taktikai lépéseket mindennél szemléletesebben példázzák azok a Cattaróban (Catharum, ma: Kotor, Horvátország) kibocsátott fillérek, amelyeken Szent Trifon vértanú álló alakját⁶³ egy félalakos, élével kifelé fordított, rövid nyelvű bárdot és országalmát tartó, háromnegyed alakban ábrázolt, Szent Lászlóval cserélték föl.⁶⁴ A váltás nem azonnal történt, hanem jól előkészítve a terepet; két, még Szent Trifont ábrázoló garas és egy

fillérveret után látta csak a király elérkezettnek az időt, hogy a város első számú védőszentjét Lászlóval helyettesítse.⁶⁵ Igaz ebben más, pragmatikus tényezők is közrejátszottak. A cserére ugyanis 1378-ban (vagy 1381-ben) kerülhetett sor, amikor a formálisan már 1368-tól a magyar fennhatóság alá tartozó Cattaro ténylegesen a Szent Korona része lett.⁶⁶

Egy 1374-ben kelt oklevél szerint jadrói (Zára, ma: Zadar, Horvátország) nemesek („cives maiores”) és polgárok („cives minores”) a Szent László ünnepét követő napon (június 28.) nyújtották be a magyar királyhoz intézett kérvényeiket önkormányzatukhoz. A város Nagy Lajos alatti virágzó állapotát ecsetelő, szuperlatívuszokól hemzseggő és túlzott alázatosságtól, odaadástól tanúskodó oklevélben közölt nevezetesebb dátumok felsorolása arra enged következtetni, hogy nem pusztán egy alkalmi esetről, hanem egy tudatosan kiválasztott naptári ünnepről volt szó, ami által László neve napja a helyi közigazgatási rendszer hivatalos része lett, mondhatni intézményes kereteket öltött.⁶⁷

A magyar szentek egyházi szövegei a különböző csatornák: oltárállítások, misealapítványok, templomi felszerelési és berendezési tárgyak, szerkönyvek révén, fokozatosan beépültek a helybéli liturgiába. Erre példa az a spalatói provenienciájú, eredetileg világi papok részére még a XIV. század első felében készült úti missale („pro itinerantibus”),⁶⁸ amelybe feltehetően a mindennapos szükségletek miatt, 1358 után a helybeli dominikánusok⁶⁹ egy magyar vonatkozású naptári részt csatoltak Árpád-házi Szent Erzsébet, Imre, István és László miséjével együtt.⁷⁰ A szerkönyv már pusztán emiatt is érdemes a figyelemre. Rajtuk kívül azonban egyéb votív misék is olvashatók a kalendáriumban, olyanok, mint például „Lodovici confessoris regis francorum”⁷¹ és „Missa sancti Symeonis iusti”.⁷² Ezek a betoldások részint bepillantást engednek a magyar Anjouk szenttiszteletébe, és annak prioritást élvező képviselőjének kultuszába, utalnak továbbá arra a Szentre, akinek földi maradványait Nagy Lajos megszerezte Zára számára, de utalnak végezetül a magyar király Szent László-tiszteletének újfajta kapcsolatára is. Közvetlenül László miséje után ugyanis egy I. Lajosért mondandó fogadalmi mise szövege olvasható, amelyben a királyt egyenesen az ő famulusának nevezik:

„[...] regni ungarie [...] protector [...] de famulo tuo lodouico regi nostro [...] regnum ungarie.”

Az autonómiáját ötszáz aranyforint évi adóért megváltó Ragusa (ma: Dubrovnik, Horvátország) Szent Lőrinc vértanúról elnevezett székesegyházban (Katedrál, Crkva Sv. Vlaha) a magyar királyszentek tiszteletére szentelték föl az egyik mellékkápolnát.⁷³ A város újonnan került a Magyar Királyság fennhatósága alá, emiatt az érseki székhely első számú egyházában történt alapítás igen nagy jelentőséggel bírhatott a magyar kolónia tagjai részére; míg a számtalan egyházi konfraternitásba, helyi vallásos színezettel bíró érdekvédelmi szervezetbe tömörülő polgárok számára mindez aligha jelenthetett már különösebb szakrális eseményt.

Tinnin-i (ma: Knin, Horvátország) Szűz Mária (Beata Maria Virgo) tiszteletére szentelt székesegyházban egy Szent László-oltár állt. Alighanem 1358 után állították fel, de közelebbi időpontja sajnos nem ismert, mert csupán egy késői; Firenzében, 1440. szeptember 7-én kelt szupplikácóból tudható létezése.⁷⁴

Az egyre szaporodó oltárok nem csupán a magyar szentek helyi tiszteletének megerősödését jelezték, hanem más következtetések is levonhatók belőlük. Nevezetesen, Szent László (és a többi magyar szent) földi maradványainak diszmembrálását és konsekrálását föltételezték. Elsősorban az újonnan emelt oltárokba helyeztek el belőlük leválasztott részecskéket. Néhány partikula díszesen megmunkált ezüsfoglalatot kapott, amelyeket ünnepélyes alkalmakkor (például június 27-én) közszemlére bocsáthattak.

Ilyen tartók egyikébe került Szent László lábszárcsontja, amelyet a raguzai székesegyház birtokolt,⁷⁵ és ugyanott, a ferences templomban (Franjevačka crkva) őrzött karereklyéjének egyik szilánkja is. Őrzési helye több kérdést vet föl. Bár ide vonatkozó inventárium még nem került a kezembe; a történelmi tények birtokában nem lehet teljesen kizárni, hogy a trébelt kéz alakú ezüsttartó eredetileg is a ferenceseknek szánt adomány volt, és nem a XVI. század második felében menekítették a városba a török előrenyomulása miatt, mint például Váradról,⁷⁶ vagy más veszélyeztetett helyekről (Székesfehérvár, Szentjobb) származó értékes reliquiákkal együtt.⁷⁷

Ez utóbbi föltételezést látszana alátámasztani az a zárai Szent Anasztázia-székesegyház kincstárában őrzött Szent Chri(y)sogonus kézereklyéje számára, nem kizárt, hogy éppen I. Lajos megrendelésére, 1377-körül készült ezüsfoglalat.⁷⁸ Ez utóbbi formai jegyei, az alkart formáló tartó két szélének és közepének függőleges trébelt stilizált növényi ornamentikája feltűnő hasonlatosságot mutat az általam egyelőre csupán archív fényképfelvételekről ismert Szent László-ereklyetartó díszítésével.⁷⁹ A magyar udvar reprezentációs emlékanyagát gyarapító fikciót megerősíteni látszanak azok a források is, amelyekből nem kevesebb derül ki, mint az, hogy záraiak éppen erre az ereklyetartóra esküdtek hűséget a magyar királyi udvarnak az I. Lajos halálát követő zavaros politikai esztendőkből: 1383-ban, 1390-ben, 1392-ben és 1393-ban.⁸⁰ E hipotézis egyértelmű alátámasztása azonban, még ha ez a fenti történelmi adatok alapján igen csábítóan tűnik is, kizárólag autopszia alapján dönthető el. A vizsgálat már pusztán azért is sürgető feladat lenne, mert a foglalat Fraknoi Vilmos óta a kutatók számára lényegében hozzáférhetetlen maradt.⁸¹

A későbbi pusztulás, a szándékos megsemmisítés,⁸² illetve a bizonytalan és ma már ellenőrizhetetlen adatok miatt a Szent László tiszteletét is érintő dalmáciai magyar Anjou reprezentációt ma csupán egyetlen alkotás képviseli hitelesen a zárai Egyházművészeti Múzeumban (Stalna Izložba Crkvene Umjetnost Zadar) őrzött kehely.⁸³

A zárai Anjou-kehely

A kehely 26,4 centiméter magas, talpa 15,5 centiméter átmérőjű. Aranyozott ezüst, vésett, vert, forrasztott, vésett aljú és áttetsző zománcos díszítésű, a XIV. század második felében készült munka. Sérült, a XVII–XVIII. században javítva, kiegészítve. Eredeti bőrtokjában őrzik.

A 10,5 centiméter átmérőjű, néhány éve újraaranyozott szélű és újraezüstözött barokk cuppájú kehely eredeti kis méretű, hatszirmú kosarán a fölfeszített Krisztus, Szűz Mária, Evangelista Szent János, Árpád-házi Szent Erzsébet, Alexandriai Szent Katalin és Szent László alakjai állnak egy-egy hengeres oszlopokkal elválasztott karéjos-csúcsíves, szabályos, 3,3 centiméteres átlójú négyzetes mező gótikus fülkéiben. Hátterük egykor zománcozva volt, ma csupán ennek bekarcolt ágazata látható. A sérült, mozgó nyakat hat öntött, forrasztott stilizált akantuszlevél borítja. A hatoldalú szár oldalain két-két háromkaréjos vakablak sorakozik. A lapított gömb idomú öntött náduson nyolc rotulus található. A kiülő, két centiméter átmérőjű, négykaréjos rotulusok közepére a magyar-Anjou címerpajzsok kerültek. Közéjük alulra és felülre egy-egy, a nyakon láthatókkal teljesen megegyező levél került.

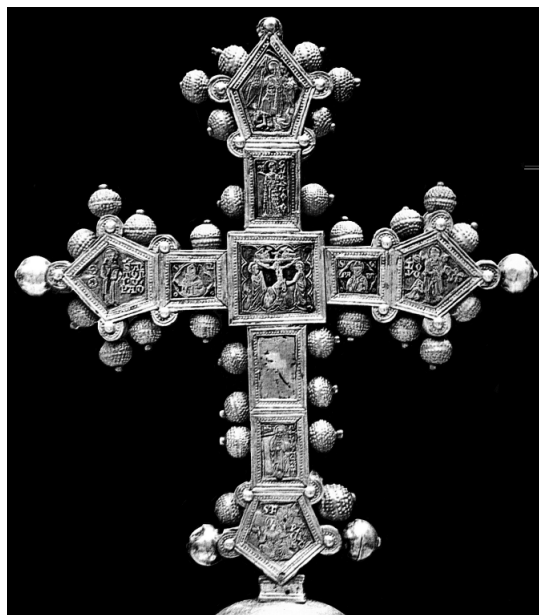
Keskeny, áttört, mérműves peremű, íves és csúcsíves váltakozású hatkaréjos talp. Mezőiben, a keretelésekkel elválasztott részekben vésett és cizellált, aszimmetrikus elrendezésű, egykor kék és zöld zománcos, növényi mustra látható. Nagyító alatt újabb, feltehetően barokk restaurálásakor használt kék és vörös lakk nyomai fedezhetők föl rajta. A talp három mezőjének felső részére másodlagosan ráapplikált magyar-Anjou címerpajzsok kerültek. Ezek eredetileg a karéjok alsó, kiszélesedő részén voltak. A talp másik három mezőjének alján csőrükben patkót tartó struccos sisakdíszek láthatók. Az egykorú zománcozás mindenütt kikopott. A talp külső peremébe egy XVIII. századi ötvösjegyet ütöttek. Az ekkor történt átdolgozás eredményei a szár alján és talp karéjainak oldalán a szabályos távolságra elhelyezett öntött ezüst gömböcskék, illetve a három durván fölcsavazott, voltaképpen egymásból kinövő levelekből kialakított, kinyílt virág (rosetta) formájú lemez az íves karéjokon, a magyar-Anjou címerek eredeti helyén.

A kehely, noha kora, kvalitása és ikonográfiája ezt mindenféleképpen indokoltá tehetné, meglehetősen marginális helyre került Zára hatalmas művelődés- és művészettörténeti irodalmában, de hozzáférhetetlensége révén perifériára szorult a magyar kutatásban is. Származására és attribúciójára nézve két álláspont alakult ki.

A liturgikus tárgyra Thallóczy Lajos hívta föl először a figyelmet a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumba küldött jelentésében. Thallóczy a Szent Simeon-szarkofág galvanoplasztikai lemásolását előkészítendő 1892-es útja során lett rá figyelmes. Beszámolójában azt sem mulasztotta megemlíteni, hogy fényképfelvételt készített róla.⁸⁴ Az első, földérintő terepszemle után, még abban az évben Thallóczy Radisics Jenővel és ifjabb Herp-

1. A zárai kehely. 1370 körül
Fénykép: Takács Imre, 2003

2. Zárai feszület (Samostana sv. Frane u Zadru).
XIV. század második fele. Aranyozott ezüst.
Reprodukción. Kovačević, Marijana: Ophodni križ – još jedan anžuviski ex voto u Zadru. In: Radovi Instituta za povijest umjetnosti 51. (Zagreb, 2007) 30. nyomán

ka Károly (1861–1938) ötvös- és bronzművessel, az Iparművészeti Iskola tanárával ismét leutazott Zárába, immár az érdemi munkák reményében. A problémáktól sem mentes kiküldetésük során Radisics (feltehetőleg Thallóczy szóbeli közlése nyomán) szintén megszemlélte a darabot, amire külön utalt a Minisztériumba beküldött jelentésében, sőt azt is örömmel jelentette, hogy sikerült róla galvanoplasztikai másolatot készíttetni.⁸⁵ Miután azonban fő feladata a szarkofágról készülő kópia körüli ügyintézés és szervezés volt, tudományos feldolgozását későbbre halasztotta. Erre három évvel később került sor, amikor önálló tanulmányban publikálta a darabot az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain.⁸⁶ Az „eleganciája által kitűnt” alkotást az Aachenben őrzött két ereklyetartó méltó párjának nevezte és „hazáját [...] a Velenczéből kisugárzó friulán műhelyekben” föltételezte.⁸⁷ Értékes technikai megállapításokat is tett helyreállítására, kiegészítéseire, egykori zománcozásának színeire nézve. Ez utóbbi technika legközelebbi párhuzamát a Szent Simeon bal kezének mutatóujját díszítő gyűrűk egyikében vélte megtalálni.⁸⁸

Figyelmes lett a kehelyre keresztény archaeologusok első kongresszusán 1894-ben Czobor Béla (1852–1904) is: „Azon műtárgyak közül, melyekkel a

nagynevű magyar királyi család e templomot [Zára, Szent Donát] ötszáz év előtt gazdagította, a szarkofágon kívül maig meg van egy díszes kehely az ország és az Anjouk címerével ékesítve.”⁸⁹ A darabot Czobor, mint az Ezred-éves Kiállítás Történelmi Főcsoportjának előadója, szerette volna kölcsönkérni, de „sajnos, hogy ezen ránk nézve nagybecsű tárgyat kiállításunkra nem engedték át.”⁹⁰

Radisics alapvető közleménye után a darab föl-föltünezett még egy-egy röpke említés erejéig a századfordulón kiadott tudományos és ismeretterjesztő írásokban is, majd hosszú szünet következett.⁹¹

1932-ben az ötvösmű hirtelen az olasz tudományos érdeklődés középpontjába került.⁹² Ebben az évben nyitották fel ugyanis a Szent Simeon corpusát őrző ezüstoffalatot tudományos vizsgálatok céljából. Az ereklyetartó felnyitása sajtószennzációvá vált, mivel a becses ereklye Zárának, sőt egész Dalmáciának „palládiuma” volt. A tudományos életben hipotézisek egész sora látott napvilágot az ereklyetartó ötvösére és származására nézve. Az előbbi elméletek kísértetiesen emlékeztetnek a Márton és György kolozsvári szobrászok oeuvre-jét gyarapító, ekkortájt idehaza is megszorodó rekonstrukciókra.⁹³ Jóllehet az érdeklődés középpontjában az ereklyetartó-szekrény állt; megkülönböztetett figyelmet kaptak a szarkofágba helyezett temetési mellékletek és *egyéb* ott őrzött egykorú fogadalmi ajándékok; közöttük e kehely is, amellyel kapcsolatban szintén született ekkor néhány figyelemre méltó elgondolás, illetve preconcepció. Az olasz kutatók egy része egyenesen Francesco de Mediolanónak, a Velencében működő Sesto-családhoz tartozó milánói mesternek, a Szent Simeon-ereklyetartó szekrény kivitelezőjének attribuíálta.⁹⁴ Carlo Ceccheli már óvatosabb volt, ő pusztán egy ismeretlen, de helybéli ötvös munkájának tartotta.⁹⁵

A magyar kutatók közül ekkortájt Dercsényi Dezső⁹⁶ és Florio Banfi⁹⁷ említették meg még röviden a kehelyt, anélkül, hogy részletesebb elemzésükbe bocsátkoztak volna. Valójában mindkét közlés Genthon István *helyszínen* készített följegyzéseire, bibliográfiai adataira támaszkodott.⁹⁸

A Zára és Nin ötvösművészetét reprezentáló 1972-es zágrábi kiállítás katalógusának szerzője, Miroslav Krežla, az olasz tradíciókhoz ragaszkodva, továbbra is Francesco de Mediolano munkájának tartotta.⁹⁹ Radisics után közel száz évvel később Kovács Éva (1932–1998) írt ismét behatóan a darabról az *I. Lajos király és a művészet* című katalógus Anjou-reprezentációt összegző első fejezetében, noha a tárgy nem szerepelt (szerepelhetett) a kiállításon. Az általa 1360–1370 közé datált kehely újkori följújtását azonban Radisicscsal ellentétben nem a XVII., hanem XVIII. századra helyezte. A cuppakosár vésett alakos ábrázolásait felsorolva Szent László azonosításában bizonytalan volt, ami a fénytörések miatt (tudniillik csak súrlófényben, bizonyos szögben láthatók kivehetően és értelmezhetően a vésetek) egyáltalán nem volt csoda és főleg nem autopszia nélkül; ezért – korrekten – mindösszesen annyit jegyzett meg, hogy az egy szent király (István vagy László) lehet, megkockáz-

tatva továbbá azt is, hogy a csésze esetleg újabb munka. Radisics aacheni párhuzamait elutasította, a városi műhelyt kizártnak tartotta, viszont helyesnek vélte azt az elgondolását, „mely a mesterkérdést egyértelműen az Anjou-udvar ötvöseinek körébe transzponálja.”¹⁰⁰

H. Kolba Judit ugyanebben a kötetben kissé hátrébb olvasható, a korszak ötvösségét áttekintő tanulmányában ettől eléggé eltérő leírást adott, egy másik hipotézist megkockáztatva: „Nagy Lajos liturgikus adományai közül egyik legszebb a zárai kincstárban őrzött kehely, mely az Anjou és magyar címerekkel a talpán, a magyar királyhoz köthető. Elsőrendű, pompás darab, *öntött szentek szobrai* [kurziválás K. T.] emelik szépségét európai szintűvé. Budai műhelyben is készülhetett.”¹⁰¹

1987-ben Kovács Éva nyomtatékosan megismételte korábbi álláspontját, kitérve a következő részletekre is: „A kehely talpának lendületes indadíszre emlékeztet a kegyképek keretdíszének hasonló elemeire. A helyi kutatás pozsonyi műhelynek, illetve újabban a Szent Simeon-ereklyetartó mesterének tulajdonítja a kelyhet, kétségtelenül magyar Anjou-, valószínűleg Lajos király adományát. A kehely megítélésében azonban Radisics Jenő járt jó úton, aki az Anjou-udvari művészet körébe utalta a darabot. Ismerve ennek a művészetnek a rugóit: a zárai példányt valószínűleg az udvar megrendelésére készült kelyhek prototípusaként könyvelhetjük el: ilyenek lehettek az elveszett aacheni kelyhek is.”¹⁰²

Ez idő tájt Ivo Petricioli foglalkozott még érdemben a darabbal. Stílárisan az aacheni ereklyetartókkal rokonította és ezt az elképzelését, ismételtette meg azután a Záráról szóló útikönyvek és ismeretterjesztő albumok sokaságában.¹⁰³

Semmilyen tekintetben nem jelentett elmozdulást és többletet a korábbi leírásokhoz képest a 2001. június 15–szeptember 16. között megrendezett fontevraudi nagyszabású Anjou-kiállítás katalógusába írt rövid tétel Nikola Jakčić, a spliti egyetem művészettörténész professzora tollából.¹⁰⁴ Az általa 1380-ra datált kehely legközelebbi analógiájának (Petricioli nyomán) az aacheni magyar-kápolna ereklyetartóit tekintette. Az ábrázolások közül Evangelista Szent János helyett Keresztelő Szent Jánosról írt, Szent Lászlót pedig Szent István királlyal azonosította. A kehely magyar szakirodalmát nem ismerte, vagy nem vett róla tudomást. Mindössze két olasz tanulmányt: egy XIX. századi publikációt,¹⁰⁵ és Carlo Ceccheli – már említett – 1932-es munkáját vette föl csupán bibliográfiájába. A nyilvánvaló ikonográfiai tévedések, a pongyola, a minimális technikai szakértelem hiányáról árulkodó hevenyészett leírás, a finoman szólva is fölöttebb hézagos szakirodalmi hivatkozások, nem csupán a teljes autopszia hiányára engednek következtetni, de megkérdőjelezzik szerzőjének szakmai hitelét is.

A kehely stílárís elemzéséhez, a műtárgyleírás klasszikusnak mondható szabályai szerint, az autopsziából közvetlenül leszűrhető következtetéseken túl, valamennyi szerző szükségesnek vélte a magyar-Anjou udvar repre-

zentációját legjobban képviselő ötvösség prominens darabjaival történő összehasonlítást. Az általában „haszonnal” kecsegtető „analógiás módszer” jelen esetben azonban nem hozta meg a kívánt eredményt, mert nem született meg ennek nyomán konszenzus. A szóba jöhető darabok közül, eredendően Radisics Jenő nyomán – hivatkozva rá, vagy hivatkozás nélkül – szinte mindenki az aacheni magyar kápolna klenódium-együttesét, nevezetesen a Szent István és Szent László-ereklyetartókat, valamint a Szent Simeon ujjára húzott egyik feliratos gyűrűt nevezte meg legközelebbi rokonának.¹⁰⁶ Az 1932-ben fölmerült Francesco da Mediolano-féle oeuvre-be való erőszakolt besorolását viszont egyértelműen elvetette, és teljességgel mellőzte már az újabb kutatás.

Egyöntetű stíluskritikai állásfoglalás pedig azért nem született, nem születhetett meg, mert a párhuzamként felsorolt néhány mű egyszerűen nem képez összehasonlítási alapot. Voltaképpen ugyanakkor a körnek az egyes tagjairól van szó és az ebbe a körbe tartozó valamennyi darabnak, mondhatni természetes velejárója, éppen a létrejöttüket köszönhető reprezentáció lényegéből fakadóan; az állandósult klisék következetes és hangsúlyos alkalmazása, a tipizálásból fakadó egyformaság. Ez a sztereotipizálás teszi „hasznalóvá” valamennyiüket, s emiatt lehetetlenül nehéz finomabb analízisük. A másik korlátozó tényező azonban kétségtelenül a közvetlenül az uralkodóhoz köthető emlékek elenyésző száma, amely töredékessége, a magyar királyi kincstár széthordása folytán óhatatlanul szűkíti, nem pedig tágítja az elemzés lehetőségeit.

A további minuciózus stílár vizsgálatok körét, amit én éppen a sorozatkészítés jellegéből fakadóan meglehetősen szkeptikusan szemlélek, a saját műfaján belül egy fogadalmi aranyozott ezüst keresztrel,¹⁰⁷ vagy egy eddig teljesen figyelmen kívül hagyott rokon csoporttal, nevezetesen, az 1358-tól kibocsátott aranyforintok Szent László-, illetőleg az 1364–1369 között vert ezüstgarasok címer-ábrázolásaival lehetne ez esetben talán még kiszélesíteni. Hogy ez ténylegesen mennyi eredménnyel kecsegtetne, s mennyivel hozna több művészettörténetileg értékelhető hozadékot az eddigi megállapításokhoz képest, az továbbra is fölöttébb kétséges a számomra.

A későbbi jelentős mértékű és léptékű átalakítások ellenére arányos formáját továbbra is megőrző kehely formai jegyei alapján tehát megállapítható, hogy az, sem technikáját tekintve, sem stílárisan, nem egyedülálló darab, nem számít kuriózumnak. Nem áll társtalanul sem az udvarhoz köthető alkotások között, sem általában a korszak magyarországi ötvösségén belül. Tökéletesen beleilleszkedik, még ha léptékbeli eltérések (profilozott talp, építészeti tagozatokkal gazdagított szár és nyak, a megnyújtott szár) regisztrálhatók is rajta, a vele egykorú, bár meglehetősen kevés számban fennmaradt, hazai liturgikus ötvösművek sorába. A kosár ábrázolásait egyfajta „nemzetköziség” jellemzi, ami szintén a korszak sajátja. Az alakok nem naturalisztikusan modelláltak, nem mint individuumok jelennek meg, hanem a

végeletekig leegyszerűsítve, teljesen elnagyolva, ami részben a technika adta lehetőségek, részben pedig a helyhiány szabta korlátok rovására írható. A hely művészettörténeti jelentőségét nem stílusának páratlan mivolta, hanem heraldikai díszítésének és figurális ábrázolásainak együttes értelmezése adja meg. Ebből a tekintetből viszont központi fontosságúvá emelkedik, és bepillantást enged abba a szellemi közegbe, amelyben megrendelői mozogtak.

A cuppakosár egymás mellett sorakozó véseteinek tartalmi középpontjában a fölfeszített Krisztus áll. A kereszt mellett jobbra és balra egy-egy csillag látható. Jobbra külön mezőben Szűz Mária, balra Evangelista Szent János áll díszítetlen háttér előtt. E három önálló, architektonikus térbe került figura voltaképpen egyetlen jelenetet képez.

Szent László Szűz Mária és Alexandrai Szent Katalin között, Mária felé fordulva, enyhén kontrapoztos tartásban áll. Arcvonásai középkorúak. Haja válláig ér; szakálla két ágba fésült. Fején nyitott háromágú, széles pártázatú koronát hord. Körülötte szentségére utaló glorióla. Viselete a sodronypáncélt takaró teljes lemezvért. Rendkívül karcsú dereka alatt széles kazettás övet visel. Vállára a nyaknál átvetett, majd onnan szétváló hosszú palást borul. Jobb kezében éllapjával kifelé fordított hosszú nyelvű bárdot fog. Bal kezében keresztet és keresztpántos nagyméretű országalmát tart.

Legközelebbi ikonográfiai párhuzamai az 1358-tól kibocsátott aranyforintokon,¹⁰⁸ a *Képes Krónika* Szent Lászlót lovagi viseletben ábrázoló, egy A iniciáléba foglalt miniatúráján,¹⁰⁹ a Cattaróban veretett filléreken, az aacheeni palástkapocs öntött figuráján,¹¹⁰ a cserényi (ma: Cerín, Szlovákia) adorációs típusú falképen,¹¹¹ a Vas vármegyei Velemér Szentháromság-templomának 1378-ból származó freskóján¹¹² és a budai karmelita kolostor pecsétjén¹¹³ fedezhetők fel; egyszóval valamennyi, az 1360–1380 közötti évekből ismert Szent László-ábrázolás megemlíthető. Közéjük tartozhatott minden bizonnyal még a váradi székesegyház előtt álló elpusztult bronzszobor is, Márton és György kolozsvári szobrászok alkotása, mint a korszak önálló Szent László-ábrázolásainak elsősorú követendő prototípusa.

A rombuszmintás háttér előtt kecsesen álló Árpád-házi Szent Erzsébet viselete világi, nem pedig a ferences harmad rend öltözetét hordja. Feje fedetlen, elegáns ruhája deréktól lefelé hirtelen bővül, vállára elől kapoccsal összefogott földig érő palást borul. Bal kezében egy viszonylag nagyméretű, rovátkolása és füle alapján leginkább talán egy kosárral azonosítható tartót fog.¹¹⁴ Jobb kezével átvetett palástját fogja föl. Az ő szereplése egyértelműen utal Łokietek vagy Kotromanić Erzsébet védőszentjére.

A hasonló hosszú ruhában álló Alexandriai Szent Katalin szereplése sem ígér első pillantásra különösebb ikonográfiai csemegét, hiszen ő volt a patrónusa a királyi pár elsőszülött gyermekének. Ikonográfiája többé-kevésbé a korszak kanonizált kompozicionális alapsémáját követi. A vértanú szűz szereplése, úgy gondolom, hogy ezeknél a triviális megállapításoknál valamivel többel is kecsegtethet; nevezetesen, hogy pontosabban behatárolhatja az általában

1360–1380 közötti évekre dalált kehely készítésének időpontját, rávilágíthat megrendelésének eredeti indokára, valamint az adományozás módjára. Véleményem szerint ő az ikonográfiai interpretáció kulcsfigurája. És ezen a ponton érdemes néhány téma- és ikonográfia-történeti kitérőre vállalkozni, amivel Marosi Ernő problémafölvetését követően, a legjobb tudomásom szerint, még nem próbálkozott meg senki.¹¹⁵ A Szent ekkortájt elburjánzó udvari kultusza mögött ugyanis több tényező keresendő. Először is magának az Anjou-dinasztiának egy következetes, egyenes ági névadási szokása.¹¹⁶ Emellett azonban voltak egyéb aktuális motiváló okok, amelyek előnyben részesítették szereplését a magyar udvar reprezentációjában. Kevésbé ismert, de véleményem szerint éppen idevágó és igen figyelemreméltó adalék lehet például a Névtelen Minorita elbeszélése, aki szerint Lajosra 1353 novemberében, éppen Szent Katalin ünnepét követő napon (november 26.), zólyomi vadászata során támadt rá egy általa megsebesített medve.¹¹⁷ Ebből pedig óhatatlanul az a következtetés is adódhat, hogy a huszonhárom sebből vérző Lajos életben maradását és fölgyógyulását Szent Katalin közbenjárásának tulajdoníthatták. Továbbá az is következik, hogy ez a szerencsés kimenetelű baleset fölerősíthette azt a folyamatot, amelynek során számtalan királyi alapítású egyház, például a székesfehérvári Szűz Mária prépostság temploma mellé épített Szent Katalin-kápolna (a magyar Anjouk sírkápolnája)¹¹⁸ és több, ekkortájt alapított templom, kolostor, oltár,¹¹⁹ illetve település került oltalma alá,¹²⁰ s születetett számos képzőművészeti ábrázolás.¹²¹ Ez utóbbiak szemléltetésére elegendő a *Képes Krónika* címlapján a Szent Katalin előtt térdeplő királyi párt ábrázoló miniatúrát;¹²² a magyar Anjou-udvar reprezentációjában meglehetősen háttérbe szorult vízaknai kehely talpának egyik négykaréjos, zománcos medaillonját,¹²³ a máramarosszigeti (ma: Sighetu Marmatiei, Románia) templom 1844-ben előkerült falképciklusát,¹²⁴ szécsényi ferences templom sekrestyéjének boltozati zárókövét(it) felsorolni, mely utóbbi együttese véleményem szerint Szécsényi Franknak az uralkodóhoz fűződő bensőséges kapcsolatára utal.¹²⁵ Mindezek után talán nem egészen irracionális gondolat azt sem föltételezni, hogy a fönti traumatikus sokk is motiválhatta (vagy legalábbis belejátszhatott) a király legelső gyermekének névválasztását.

Akár így történt, akár nem; a kehely a még a XIII. század végétől az Anjou-szicíliai ház II. (Sánta) Károly és Árpád-házi (Magyarországi) Mária udvarából kiinduló,¹²⁶ majd Közép Európába kirajzott Anjou-leszármazottak dinasztikus reprezentációjának egyik jellegzetes, kimondottan elegáns, a tartalmat és formát tökéletes szimbiozisba ágyazó hatásos emléke. Nem Zarában és nem Itáliában készült produktum. A magyar-Anjou udvarból, annak egyik mind ez idáig ismeretlen ötvösétől származó kifinomult alkotás. Viszont minden kétséget kizáróan I. Lajos és felesége, Kotromanić Erzsébet révén került Zarába fogadalmi ajándékként, alighanem egy *patenával* együtt a Szent Simeon ereklyéjét őrző Santa Maria Maggiore (1571-től San Simeone) templomba, amit feltehetőleg egy fogadalmi misealapítvány is erősíthetett.¹²⁷

A történeti adatok alapján az adományozás időpontját tekintve három év jöhet hitelt érdemlően számításba:

1358: a zárai békekötés éve,

1371: I. Lajos megerősíti Zára város szabadalmát,

1380: a Szent Simeon szarkofág elkészülte.

Mindhárom alkalommal az uralkodó pár személyesen kereste föl a várost, s mindhárom alkalom kiváló lehetőséget nyújtott a nagy volumenű, bőkezű gesztusokra; fogadalomtételre, kegyes följajánlásokra, fényűző reprezentációra.

Véleményem szerint legvalószínűbb időpontja 1371 lehetett és közvetlenül a királyi pár első gyermekének megszületése (1370. július) indokolta, amit egyébiránt más devócionális adományok, alapítások sora követett még abban az esztendőben; az aacheni kápolna privilégium-oklevelének január 2-án kelt, ¹²⁸ a göncruszkai Alexandriai Szent Katalin tiszteletére szentelt pálos kolostor alapításáig. ¹²⁹

A kehelynek nincs köze Szent Simeon ezüst szarkofágjához, attól egy teljesen független, másik fogadalmi ajándék volt. Az ezzel kapcsolatos későbbi spekulációkat és összemosást a megrendelők személye és a közös őrzési hely okozta.

A 2003 szeptemberében a helyszíni stílári és technikai megfigyelések is ezt látszottak megerősíteni, hangsúlyozván, hogy az általam végzett vizsgálatok egy-két technikai és ikonográfiai pontosításon kívül, nem tértek el Kovács Éva két évtizeddel korábbi, autopszia nélkül tett alapvetően helytálló megállapításaitól sem, attól tudniillik, hogy csak annyiban van közük az aacheni ajándékokhoz, hogy ugyanabba reprezentációs körbe tartoznak; mestere az Anjou-udvar ötvöseinek egyike; készítésének felső időhatára pedig 1370. ¹³⁰ Aachen szerepe persze nem iktatható ki teljesen az interpretációból, de nem a magyar szentek tiszteletére szentelt kápolna klenódium-együttesének („capella”) összehasonlítását, hanem annak intellektuális háttere; azaz a szentté avatott Nagy Károly szellemi öröksége miatt, aki Szent László mellett I. Lajos másik uralkodói példaképe volt, s aki egyébiránt, a *Krónika* szerint legalábbis, ugyanazt a területet foglalta el évszázadokkal korábban, mint ahová 1358-ban majd ő is győztesen bevonulhatott, ami által a Dalmácia visszaszerzése burkolt, birodalmi törekvéseket melengető színezet nyer. ¹³¹

E darab tehát nem csupán egy kiváló minőségű, a Santa Maria Maggiore-templom számos klenódiumának egyike volt; jelentősége jóval túlnőtt azokén, az ajándékozók személye, valamint ábrázolásaiban és egyéb díszítéseiben rejlő transzcendens eszmei mondanivalója révén. Közvetítette egyrészt a megváltás gondolatát, Krisztusnak az emberiségért hozott áldozatát, az eucharisziát, amelyben katolikus egyház üdvtörténeti tana összefonódott az egyetemes szentek: a „tres Sancti reges Hungariae” együttesében ekkor utoljára szereplő Árpád-házi Erzsébet és a leggyakrabban hívott segítőszentek egyikének, Alexandriai Katalin tiszteletével, de akik ezen túlmenően utaltak

az uralkodó pár legintimebb, legbensőségesebb áhítatára, legszemélyesebb érzelmeire is. Ez utóbbi szent feltűnése plauzibilisen megmagyarázhatja a kehely adományozásának konkrét mozgatórugóját: az ő közbenjárásának tulajdonított, nehezen és későn megszületett első gyermek miatt érzett örömet és hálát, akinél segítséget, vigaszt és menedéket leltek.¹³² László megjelenése pedig azt a különös és jelentőségteljes pillanatot illusztrálja, a *Képes Krónika* Szent László megkoronázása miniatúrájához hasonlóan, hogy miként váltja fel személye Toulouse-i Szent Lajost, hiszen a kehely cuppakosarán kizárólag a királyi család védőszentjei kaptak helyet, s ebből logikusan következett neki kellett volna szerepelnie. László ábrázolása mögött meghúzódott a magyar szentek tiszteletének propagálása és tudatosítása is egy olyan közegben, ahol nem igazán tudtak róluk korábban semmit, nem ismerték csodatételeiket sem a szinte megszámlálhatatlanul sok helybéli szent és azok igencsak számos ereklyéi miatt.

Szűz Mária alakja önállóan utalhat a megadományozott templom titulussára, de a donátor pár, különösen pedig I. Lajos közismert Boldogasszony tiszteletére, továbbá a dinasztia legkiemelkedőbb női képviselőjére, I. Lajos dédnagyanyjára is. Szűz Mária és Szent László ábrázolása közösen pedig további asszociációkat, reminiscenciákat ébreszthet. Például az ő oltalmába ajánlott Magyar Királyság képzetét vagy a keresztény hitet a lovagi, katonai erényekkel ötvöző ideális uralkodóeszmény gondolatát, amivel a király maga is hasonulni és azonosulni kívánt, s ami az adott politikai szituációban különösen kedvezőnek bizonyult számára.

A cuppakosár véseteinek ikonográfiai összeállítása tehát egyszerre és koncentráltan fejezte ki mind a Magyar Királyság, mind az Anjou-dinasztia és annak magyar ága, mind pedig az uralkodó házaspár protokolláris állami reprezentációját és személyes, mélyen átélt devócióját is, de ennek az összetett eszmei gondolatkörnek szolgálatában álltak a túlhangsúlyozott, számbelileg is magas heraldikai elemek; jelen esetben a tizenegy magyar-Anjou címer és a talp köztes csúcsíves lemezein a három sisakdísz. A kehely ikonográfiai programja pontosan ugyanabba a körbe tartozik, és ugyanazt a jelentést hordozza, még ha redukálva is, más aktuálisabb szenteket hangsúlyozva; amit a nápolyi Anjouk udvarából kiinduló dinasztikus reprezentációs művek egész sora; köztük például a Pietro Cavallini műhelyének tulajdonított Santa Maria di Donna Regina falképe, vagy Assisiben, a Szent Ferenc-bazilika altemplomában Simone Martini freskói. A nem egészen távoli múltból pedig az anyakirálynő által a római Szent Péter-székesegyháznak mintegy húsz évvel korábban adományozott, a székesegyház 1361-es inventáriumában „dossale pro [...] altari maiori” néven szereplő, retabulumként használt egykori paramentum hímezéseggyűtése,¹³³ vagy a dinasztia egy másik ágából az I. Lajos uralkodását fátumszerűen végigkísértő másod-unokatestvér, I. Johanna nápolyi királynő (1343–1382) 1362–1375 közé datált óráskönyve a nápolyi ág saját szentjeit fölvonultató miniatúráival.¹³⁴

A mindenkori uralkodói reprezentáció állandó eszköztárához tartozó elemek és motívumok következetes alkalmazása, mint e kötet miniatűrái is mutatják, a dinasztia folyamatosságát, kontinuitását, az Európa különböző, egymástól távol eső pontjain uralkodó Anjou-család összetartozását és fényét is kifejezte, egyfajta dinasztikus elhivatottságot, jóllehet e família egyes ágait komoly érdekellentétek, hatalmi harcok és háborúk osztották meg. Mindeme ismérvek és a gondosan kiválogatott szentek szerepeltetése „eredményezte” azt a tradicionális és konzervativizmust, illetőleg egyfajta kortalanságot, amely az ötvösmű „legsajátosabb” vonása.

A kehely az adományozás pillanatától kezdve a mindennapi liturgiában használatos kegytárggyá vált a IX. Bonifác pápa jóvoltából már 1396-tól a velencei Szent Márk-templom teljes búcsúját élvező templomban.¹³⁵ Az állandó igénybevétel miatt az évszázadok során erősen megrongálódott, megsérült. Szára meglazult, zománcretege teljesen lekopott. Kijavíttatására jó alkalom kínálkozott a XVII. század közepén, amikor teljesen fölépült az új, immár kizárólag Szent Simeon tiszteletére szentelt templom a korábbi Santa Maria Maggiore helyén, s amikor Benedetto Libani megtisztította a szarkofágot,¹³⁶ de még inkább kedvező lehetőség nyílhatott rá 1756-ban, amikor Velence a templom helyreállítására egy nagyobb összeget adományozott nagyvonalúan.¹³⁷ Ekkor valószínűleg nem csupán az épületet újították meg, hanem a berendezési és felszerelési tárgyait, köztük e kelyhet is, természetesen már a barokk ízlésnek megfelelően átalakítva, túldíszítve, sőt mondhatni, szinte funkciójában korlátozva azt. Ekkor nyomták talpának peremébe a feltehetően Szent Anasztáziát ábrázoló ötvösjegyet is.¹³⁸

Nem olvasztották be, nem semmisítették meg, mint ódon, elavult régiséget, hanem megmentették a történeti kegyelet okán; pontosan tisztában léve az egykori adományozás horderejével. E folyamatos használat azután ébren tartott és a zárai közösség emlékezetébe mélyen bevéselt egy olyan történelmi tudatot és egy olyan hagyományt, amely az idő múlásával egyre árnyaltabb véleményt formált és immár nem a hódítót rettegte I. Lajosban, hanem a városért hozott elmúlhatatlan kegyes cselekedeteit értékelte és tisztelte benne.

Utószó

A magyar szentek tiszteletének „meghonosítását” propagáló mechanizmus nem korlátozódott persze kizárólag Dalmáciára, fölfedezhetők nyomai a Magyar Királysággal perszónalunióban álló Horvátországban és a Lengyel Királyságban is, mely utóbbi koronáját Nagy Lajos szintén 1370. november 17-én nyerte el nagybátyja, III. (Nagy) Kázmér halála után. Az ott kifejtett, Szent László-tisztelet is érintő reprezentációhoz köthető emlékek föltárása és földolgozása legalább annyira sürgető feladat lenne, mint a dalmáciai egy-

ház- és művészettörténeti kutatások további folytatása, amelyből remélhetőleg kikerekedhet a közeljövőben egy szintézis is.¹³⁹

Ebbe a majdani összefoglalásba természetesen már nem csupán az uralodó, hanem a Tengermellékre kiküldött, vagy ott tartósan letelepedett magyar elit kultuszökrekvéseinek vizsgálata is beletartozna. A prelátusoké éppen úgy, mint a világi tisztségviselőké. Közülük is elsősorban Bebek Imre (†1405 után) dalmát és horvát báné, hogy csupán a legexponáltabb, az uralodó családjához mindvégig hű képviselőjét említsem meg, akinek familiája körében, alighanem éppen neki köszönhetően, különösen a XV. század első évtizedeiben válik elsődlegessé és földrajzilag is jól körülhatárolhatóvá a személyes devócióval összefonódó magyar szentek tisztelete.

FÜGGELÉK

A Függelékben olvasható dokumentumokat a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye és az Iparművészeti Múzeum Adattára őrzi.¹⁴⁰

Az iratok fontos kiegészítő adalékokkal szolgálnak a Radisics Jenő kezdeményezésére megalakult Galvanoplasztikai Intézet tevékenységére és a dalmáciai művészettörténeti kutatások nehézségeire vonatkozóan. A hivatali jelentések betekintést engednek továbbá a *Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* nemzetiségi feszültségektől sem mentes regionális hivatali apparátusának bürokratikus intézkedéseibe, azoknak, a ma már teljességgel értelmetlennek tűnő, de akkor nagyon is hangsúlyosan jelen lévő aktuálpolitikai hátterébe.¹⁴¹

A történet főszereplői Radisics Jenő, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója, ifjabb Herpka Károly restaurátor, gróf Csáky Albin (1841–1912) liberális politikus, főrendiházi tag, aki az érintett időpontban vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, Tomaso Burato zárai és Josef Wlha bécsi fotográfus. Kulcsfigurája azonban Thallóczy (Strommer) Lajos történész; Kelet-Európa, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina középkori történetének elismert szakértője, az ide vonatkozó oklevelek kiadója volt, aki dalmáciai kutatások időpontjában a bécsi Theresianumban és a konzuli akadémián tanított közjogot és magyar történelmet. Tárgy- és helyismerete, politikai tájékozottsága miatt nélkülözhetetlen munkatársa lett a Dalmáciában vizsgálódó művészettörténészeknek, közöttük Radisics Jenőnek is.¹⁴²

A kronológiai sorrendben szereplő levéltári és irattári dokumentumok közlésénél, különleges stílárís értékük miatt, az eredeti helyesírás szabályait vettem alapul. Csupán annyi változtatással éltem, hogy a központosítást pótoltam, s a nyilvánvaló hibákat, elírásokat kijavítottam. Az olvashatatlan szavakat szögletes zárójelbe tett pontokkal jelöltem. A témában és a korban tájékozatlan mai olvasó számára a ma már nem használatos rövidítéseket

3. Szent Simeon zárai testereketartója
Fénykép: Takács Imre, 2003

4. Szent Simeon fekvő alakja az erekletartóról
Fénykép: Takács Imre, 2003

feloldottam, amelyek az esetleges egyéb magyarázó kiegészítésekkel együtt szögletes zárójelbe kerültek. A téma szempontjából mellékes iratok (útiszám-lák, fényképmegrendelés) teljes közlésétől eltekintettem, csupán azok regesz-tázott tartalmára utalok.

Szorosan hozzátartozik a témához Marczali Henrik memoárja, pontosabban annak *Dalmácia* címet viselő fejezete is az 1897-es levéltári kutató-munkájáról, de miután visszaemlékezései a *Múlt és Jövő* kiadónál 2000-ben megjelentek; újraközlésétől eltekintettem.¹⁴³

Ezen a helyen szeretném megköszönni Lichner Magdolna önzetlen segítségét, aki az Iparművészeti Múzeum Adattárában őrzött iratok előkészítésében, fénymásolásában, illetve a zárai szarkofág három galvanoplasztikai másolatának lefényképezésében nyújtott segítséget, s akivel állandóan konzultálhattam a tanulmány készítése során fölmerült újabb és újabb problémákról. A dokumentumok összeolvasásában Mikó Árpád és Szentesi Edit nyújtott baráti segítséget.

1.

Tárgy: Thallóczy Lajos tájékoztatója a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügysztyálya felé
Budapest, 1891. XII. 31.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügysztyálynak iratai, 1892 – V – 2 – 14686.

Órzési helye: 1956 előtt Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A – I – 4. 4120. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

Thallóczy Lajos felhívja a VKM [Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] figyelmét a zárai Szent Simeon templomban őrzött Szent Simeon mártír ereklyetartójára, melyet 1384-ben Erzsébet magyar királyné vert ezüstből készíttetett, s melyen több magyar vonatkozású dombormű van. Leírását elkészítené, de jó volna galvanoplasztikai eljárással lemásolni, s ez körülbelül 500 forintba kerülne.

[VKM: Örömmel veszi tudomásul, megadja a megbízást Thallóczynak, mellé adja ifj. Herpka Károlyt az iparművészeti iskolában a galvanoplasztika tanárát, kikötve, hogy a másolatok az Iparművészeti Múzeum tulajdonát képezék. Kiutalja az 500 Forintot.]

2.

Thallóczy Lajos jelentése zárai tanulmányútról
Bécs, 1892. V. 1.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, V – 2 –14686–19471.

Órzási helye: 1956 előtt Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A – I – 4. 4121. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

Első, érdekes jelentése a zárai Szent Simeon ereklyetartón végzett tanulmányairól. Lent volt, s megkezdte az előmunkálatokat. A koporsót, felirata szerint, Erzsébet királyné készíttette 1380-ban Franciscus de Mediolano ötvösművésszel. – Talált még egy Anjou-czímeres kelyhet is, melyet lefénypesztetett. –

3.

Tárgy: Radisics Jenő levélfogalmazványa gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek zárai (és párizsi) tanulmányútról
Budapest, 1892. szeptember 7.

Órzási helye: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára
143/1892. jegyzőkönyvi szám

Tárgy: Jelentés a Zárába történt kiküldetéséről és a párizsi útról

Előirat: ---

Utóirat: ---

Autográf, javításokkal, betoldásokkal, kihúzásokkal. Toll, 15 számozatlan levél (zárai beszámoló), az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés pályájában

Ministernek

Nagyméltóságod a múlt július hóban utasítani méltóztatott engem, hogy a Zárában lévő S. Simon holttestét magában foglaló aranyozott ezüst koporsónak az Orsz. Magy. Iparm. múzeum' galv. [galvanoplasztikai] intézete részére leendő lemintázását ífj. Herpka Károly által eszközöltessem, júl. hó 8-án 28420 sz. a. kelt magas rendeletével pedig, hogy a magyar iparm. társulat és múzeum által gyűjtött – régi s modern ruhákat, hímzéseket s egyéb szöveteket az Union Centrale des Arts Decoratifs Exposition des Arts de la femme című tárlatán Párizsban felállítsam. A két megtisztelő kiküldetésről szóló bizalmas jelentésemet van szerencsém ezennel Nagym. elé oly kérés kapcsán terjesztenem, hogy a nemes bizalomért hálás köszönetem őszinte kifejezését méltóztatásuk mindenek előtt kegyesen elfogadni.

A zárai koporsó lemásolását megelőző tárgyalások a Nagym. Ministerium kebelében folyván le, azokra kiterjeszkednem nem szükséges. Az eszmét tudvalevőleg Dr. Thallóczy Lajos kormánytanácsos pendítette meg. Ő volt az, aki később magas összeköttetéseit a múzeum érdekében felhasználva, tapintatos magaviseletével, kitartásával, nagyon válságos helyzetek közepette s a leküzdhetetlennek látszó akadályok dacára a kilátásba vett terv sikeres végrehajtását közvetítette.

Nagyméltóságod ellenben bőkezű segélyével örök halára kötelezte a múzeumot, amidőn annak a megkivántató anyagi eszközök egy részét bocsájtotta rendelkezésre, s ekként lehetővé tette, hogy a koporsót, a mely általános szempontból nézve mint műemlék elsőrangú, mint magyar vonatkozású műemlék és most már mint galv. másolat határozottan páratlan gyűjteményébe felvehette. Vele a múzeum világszerte dicsőséget fog aratni, mert ahhoz hasonlítható galv. másolat, akár a terjedelmét, akár a műtörténeti fontosságot tekintsük, állítom, még nem készült.

Dr. Thallóczy Lajos, Herpka egy segéddel s én, együtt érkeztünk meg Zárába, a hol az érdekelt körök jövetelünkről már előzetesen értesítve voltak. Mindenütt a legelőzékenyebb fogadtatásban részesültünk, azt a biztatást nyerük, hogy munkánk akadályba ütközni nem fog. E körülménynek azonban meg volt a maga magyarázata. Dr. Thallóczy u. i.; nehogy szándékunk esetleg más, rokontermészetű intézetek féltékenységét ébressze s megelőztesünk, nem tartotta czélszerűnek hivatalos minőségünket előtérbe tolni, sem amikor ez ügyben korábban Zárában járt, a galvanizálás összes részleteibe

bele bocsátkozni; ekként mindenki tudta, hogy mi forog szóban, annélkül, hogy tulajdonkép a dolog lényegével is tisztában lett volna. Így épen a mondott indokokból az osztrák műemlékek bizottságának (Central Commissio[n] für Erhaltung der Baudelnlkmäler) engedélyét sem tartotta kikérendőnek, valamint hogy figyelmen kívül hagyta ennek zárai képviselőjét conservatorát Frnitsich tanárt, a kinek dr. Thallóczy tervünkről csak a munka megkezdésének, s saját elutazásának előestéjén tett említést. Dr. Thallóczy másnap reggel elutazott, mi pedig d. u. a lemintázáshoz akarunk fogni. Ám de nem csekély meglepetésünkre teljesen megváltozott helyzetet találtunk. Frnitsich még az előző nap jelentést adott be a helytartósághoz. Hivatkozva a Central Comission szabályzatának ama a pontjára, a mely kötelességévé teszi a conservatoroknak, hogy a hatásukörükbe eső műemlékek elpusztítását (Zerstörung) v.[vagy] elidegenítését (Verschlegung) megakadályozzák, tiltakozott a koporsónak mindennemű lemásolása ellen, sőt a politikai hatóság oltalmát is kikérte a maga számára az esetre, ha mi netán ennek daczára munkához fognánk. Majd előttünk, s az általa külön egybehívott templomi hatóság előtt számos, mellőztetésére vonatkozó szemrehányás s kifakadás után kijelentette, hogy ő mind addig a lemásolást meg nem engedi, a míg neki a Central Commissio[n] engedélyét fel nem mutatjuk, és ez ügyben az egyházi hatóság beleegyezését, amelyre hivatkoztam, sem tekintheti magára nézve irányadónak. Hiába volt minden utalásom ama és reábeszélésem; galv. [galvanoplasztikai] másolatokra, a melyek hasonló, de bizonyos tekintetben még sokkal, még értékesebb és kényesebb műemlékek után készültek, hiába a kísérletek is, amelyeket ott, szemeláttára csináltunk annak bebizonyítására, hogy a galv. eljárás az eredetit sem mechanice sem vegyileg meg nem támadja – Frnitsich tanár hajthatatlan maradt, s eltávozott. Én akkor mondhatom a legnehezebb helyzetek egyikében voltam. Egymagam állottam ismeretlen emberek között, a kik az ügy iránt csak annyiban érdeklődtek, hogy ki lesz a győztes Frnitsichék-e vagy mi, a kik, ha jó akarattal viseltettek is irányomban, a mit hálásan elismerek, tehetetlenek voltak. Ott állottam, anélkül, hogy tájékozva lettem volna. Dr. Thallóczy tarózkodási helyéről s az általa megindított terv előzményéről, miután azokat nekem el nem mondta, csak annyit tudtam, hogy egy hajszálon függ az egész, s ha nem találom el a helyes magatartást, szép tervünknek egyszer s mindenkorra vége. Arra határoztam el tehát magam, hogy az elfoglalt helyet semmi szín alatt el nem hagyom, s a mi közben Thallóczy tartózkodási helyét szakadatlan sürgönyzés segélyével kikutatnám, teszek mint a kinek dolga a legjobb rendben van s csak épen egy formaiság miatt kénytelen munkáját szüneteltetni. Egyúttal pedig megkísértem nem-e volna lehetséges az egyházi hatóságot, főleg pedig a szerfelett előzékeny érseket lassanként részünkre az által megnyerni, hogy illetékességét Frnitsich-ével szembe állítom. De úgy az érsek, a káptalan, valamint a helytartóság óvatosan elkerültek mindent a mi élesebb ellentétet lett volna alkalmas teremteni, s e mellett a bécsi hatóságok

álláspontjától tették függővé a magukét, úgy hogy tárgyalásaim itt nem vezettek eredményre. Nem maradt más hátra, mint a legnagyobb nyugalmat színelve egyelőre arra törekedni, hogy az időt valamiképp értékesítsem. Bejártam tehát az összes templomokat, kutattam, kerestem s a mit érdekesnek találtam, lefényképeztettem. Az engedélyt a viszonyokhoz képest hol jó szón, hol pénzen szereztem meg. Különösen kiemelendőknek tartom az apácák templomában őrzött, soha ki nem állított, annál kevésbé lefényképezett műkincsek után eszközölt felvételeket. Sőt még azt is sikerült elérnem, hogy Szt. Simonról címzett templomban, a székes egyházban, a ferenczesrendiek templomában lévő összesen 6 db régi ereklyetartót s kelyhet Herpka tanárral a káptalan kívánságához képest titokban lemásoltattam. Ha ekként kiküldetésem tulajdonképpeni céljától még távol voltam is okom a panaszra nem volt s megelégedéssel tekinthettem az intézetünk számára megszerzett becses anyagra.

Tizednapon végre sikerült dr. Thallóczyt megtalálnom, s vele a dolgok állását közölnöm. Most már nyílt sisakkal kellett dolgozni, ki kellett kérni megfelelő formában a Cental Commissio[n]nak, az érseknek, az egyházi hatóságoknak (fakriceria) engedélyét, úgyszintén a városét is mint kegyúrét. A Cental Commissio[n] beleegyezését s az érsekét dr. Thallóczy eszközölte ki s juttatta a helytartóság tudomására; megint csak neki köszönhető, hogy a város is azonnal megadta a magáét, a mennyiben ő egyik ismerősét, a ki zárai születésű, nyerte meg közbenjárónak. Szóval minden rendben volt s Herpka Aug. hó közepe táján hozzáfoghatott végre a koporsó lemintázásához. Csakhogy a megfelelő engedélyek nem feltétlenül lettek kiállítva. A város, Frnitsich tanár sugalmazására, a koporsó másolatainak egy példányát kötötte ki az odavaló múzeum számára, a templom 50 ftot javításokra s 50 ftot minden eladott példány után. Jöttek ezen kívül még számosan, a kik mind kisebb s nagyobb jutalmakat kértek, s minthogy szolgáltatásaikat tényleg nélkülözni nem lehetett, kaptak is.

Zárai kiküldetésem eredménye a St. Simeon koporsójának immár készülőben lévő galv. másolatán kívül, a mely kizárólag Dr. Thallóczy Lajos kormánytanácsos érdeme, az alább felsorolandó galv. [galvanoplasztikai] másolat és fénykép felvétel; u. m.:

1. Karformájára csinált ereklyetartó (St. Chrysogon karja);
2. U. a. Ker. Szt. János újja;
3. Ládika (St. Oronzio feje);
4. Ereklytartó (a szent Tövis tartója)
valamennyinek eredetije a zárai székesegyházban.
5. Kehely; eredetije a St. Simon templomban
6. Kehely nodusa; eredetije a ferenczrendiek templomában.

Végül 27 fénykép u. m. a koporsó, különféle ereklyetartó, egyházi szerelvény és hímzés. Ezek közül 5 db a St. Simon, 8 a székesegyházban, 13 db az apácák, 1 db pedig a ferenczrendiek templomában vétetett fel. Ezzel kap-

csolatban bátor vagyok Exc. [Exellenciád] nagybecsű figyelmét ifj. Herpka Károly tanárra felhívni, mint a ki odaadással s ritka szakavatottsággal olyan munkát végzett, kivált a magasan álló sok helyt majdnem hozzáférhetetlen s helyéről el nem mozdítható koporsó lemásolásával, a melyet dicsérni elég-gé nem lehet s a szakértők részéről, a kik a galv. [galvanplasztikai] eljárás előfeltételeiről teljesen tájékozva vannak, bizonyára nagy elismerésben fog részesülni.

Még egy alázatos javaslatot óhajtanék ezúttal Nagym.nak tenni.

St. Simeon remekművű koporsója felett sem vonultak el a századok nyomtalanul, azt is megviselte az idő, s több helyt alapos javításra szorul: itt az aranyos pléh vált le, amott egészen hiányzik s akárhány helyütt végig repedt vagy eltörött. Ha már most meggondoljuk, hogy Szent Simon Dalmáciában, elsősorban pedig Zárában mily határtalan tisztelet tárgyát képezi századok óta, önmagától következik, hogy a koporsó kijavításának híre egész Dalmáciában hálás visszhangot keltene s meleg rokonszenvvel emlékeznének meg országszerte arról, aki e javítást megpendítette, illetőleg keresztül vitte. Miért ne Magyarország, jobban mondva annak közoktatásügyi Ministere legyen az, a kinek nevét a dalmát nép dicsérettel ajkára emelje? Jól tudom, hogy e munkára a magas kormány ádozni alig fogna, de talán nem is szükséges. Ő Felsege legkegyelmesebb urunk kétségkívül hajlandó lesz szokott nemeslelkűséggel a javítás nem is nagy összeget, talán egy-két ezer frtot igénylő költségeit kifizetni, ha figyelme illetékes helyről e tárgyra irányoztatnék. Hisz, mindezekről eltekintve a Monarchia legnevezetesebb műemlékeinek egyikéről van szó, a mely ekként, most még aránylag csekély áldozat árán jó karba helyeztetnék.

A többször említett koporsó lemásolásának költségeit, a mennyiben azok a Dr. Thallóczy rendelkezésére bocsájtott összeget meghaladják, az orsz. [Országos] magy. [Magyar] iparm. [Iparművészeti Múzeum] galv. [galvanoplasztikai] intézete képes lesz viselni, mert e másolatból remélhetőleg, fényes üzletet fog csinálni. A continetalis muzeumokkal közvetlenül fog tárgyalni, a tengerentúliakat illetőleg, Angliát is beleértve, egyedáruságot biztosított az e téren, versenytárs nélkül álló Elkington londoni cégnek, a melyet párisi tartózkodásom alatt tisztán e czéből felkerestem.

A fényképfelvételekért járó 260 v. é. [váltó értékű] frtot [forintot] ellenben már nem lesz képes budgetjéből nélkülözni, úgy hogy kénytelen vagyok T.[Tomaso] Burato zárai fényképész számláját / a. csatolva Nagy.at [Nagyságodat] mély tisztelettel arra kérni, hogy a megfelelő összeget az anyag valóban becses voltára való tekintettel s tekintve, hogy azt egyetlen intézet sem bírja, a muzeum dotaczióján felül kiutalványozni kegyeskedjék.

Az imént részletesen elmondott, váratlan körülmények miatt Párisba minden igyekezetem daczára csak Aug. hó közepe felé utazhattam, vagyis már a műiparm. tárlat megnyitása után. Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy helyesen cselekedtem, a midőn a koporsó másolatának megszerzését a pári-

5. Részlet Szent Simeon
erkelytartójáról
Budapest, Iparművészeti
Múzeum, Galvanoplasztikai
Gyűjtemény
Fénykép: Iparművészeti
Múzeum, 2006

6. Részlet Szent Simeon
erkelytartójáról
Budapest, Iparművészeti
Múzeum, Galvanoplasztikai
Gyűjtemény
Fénykép: Iparművészeti
Múzeum, 2006

7. Részlet Szent Simeon
erkelytartójáról.
Budapest, Iparművészeti
Múzeum, Galvanoplasztikai
Gyűjtemény
Fénykép: Iparművészeti
Múzeum, 2006

zsi kiállítás elébe tettem s Zárát csak a bonyodalmak szerencsés megoldása után hagytam el. Tudtam, hogy kitűnő párisi képviselőnk L. [?] Delamairé Didot úr tárgyainkat helyettem ideiglenesen felállítja, s nekem módomban van ezeket utólag újra rendezni. E rendezés már csak azért sem volt elkésettnek tekinthető, ha Aug. [augusztus] folyamában megtörténik, mert az Union Centrale tárlatainak tulajdonképpen ideje amúgy sem kezdődik meg sept. hó második fele előtt. [...]

A midőn Exc. [Excellenciát] arra kérném, hogy e jelentésemet tudomásul venni s az általam tett alázatos javaslatokat kegyes figyelmére méltatni, s végül a kért 290 frtnak [forintnak] folyóvátételét elrendelni méltóztassék, maradok

Nagy. [Nagyméltóságú] Minis. [Minister] Kegy. [Kegyelmes] Úr

Bpesten, 1892. Sept. hó 7-én

hódoló tisztelettel
alázatos szolgája
[Radisics Jenő]

4.

Tárgy: Radisics Jenő jelentése gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek zárai és (párizsi) tanulmányútjáról
Budapest, 1892. szeptember 7.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, 1892 – 2 – 14686–40807

Órzási helye: 1956 előtt Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. A – I – 4. 4122. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

Radisics Jenő az Iparművészeti Múzeum igazgatója hosszú beadványban számol be zárai és párizsi útjáról. Jelenti, hogy Szent Simeon zárai koporsóját Herpka már másolja, s ő is készített ott több emlékről fényképeket. [...]

[A VKM köszönetet mond a jelentésért és a zárai fényképek kiadásait, 264 forintot, megtéríti.]

5.

Tárgy A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter levele Radisics Jenőnek

Budapest, 1892. X. 1.

Órzesi helye: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára

160/1892. jegyzőkönyvi szám

Tárgy: Radisics Jenő zárai (és párizsi) kiküldetéséről szóló jelentésének elfogadása

Autográf, toll, 2 folio. Az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés pályájában

VKM iktatószám: 40.807 + 1 darab melléklet: Használat után irattárba tettett. Bpest, 1893. III. 5. Lajning titkár. Gróf Csáky Albin saját kezű aláírásával.

Tekintetes Radisics Jenő úrnak
az országos iparművészeti múzeum igazgatójának.

Tekintetességednek a f. évben Zárába és Párizsba történt kiküldetése alkalmából kifejtett tevékenységéről és szerzett tapasztalatairól, f. évi 143. sz. a. kelt jelentését teljes jóváhagyással vevén tudomásul, az Iparművészeti Múzeum számára Zárában kiválóbb iparművészeti emlékekről készített fényképfelvételek költségeinek megtérítésére, az itt visszamellékelt számla alapján, 264 ftot utalmányoztam Tekintetességed hivatalos nyugtatványára, s elszámolása kötelezettsége mellett, a Budapest IX. ker. m. kir. állampénztárnál. –

Midőn erről Tekintetességedet, tudomása végett értesítem, fölhívom, hogy a párizsi „Exposition des Arts de la femme” végének közeledtével, Tekintetességed jelentése alapján Vachon Marius kiállítási elnöknek résztől küldeni szándékolt köszönet szövegét, francia fordításával együtt, mutassa be.–

Budapest, 1892, Szeptember 24-én

Gr. Csáky [Albin] s. k.

6.

Tárgy: Tom.[aso] Burato zárai fényképész részlesebb utasítást kér a Szent Simeon koporsójának belsejéről készülő fényképeket illetőleg

Órzesi helye: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, 197/1892.

Előirat: ---

Utóirat: ---

Olasz nyelvű autográfia vonalas, a fényképész bélyegzőjével ellátott papíron, toll. Az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés pályájában

7.

Tárgy: Radisics Jenő, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatójának jelentése az intézmény éves tevékenységéről
Budapest, 1892. X. 31.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, 1892 – 1 – 47747 –50111.

Őrzési helye: 1956 előtt Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A – I – 4. 2521–2522. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

[...] Ez évben másolta le Herpka Károly galvanoplasztikai eljárással a zárai Szent Simeon koporsójának domborműveit (Thallóczy Lajos tette lehetővé.) – A koporsót 1380-ban Erzsébet királyné, Nagy Lajos felesége rendelte meg, s a királyi házaspár alakja s a magyar címer többször is előfordul. – [...]

8.

Tárgy: Tom.[aso] Burato zárai fényképész levele a Szent Simeon koporsójának belsejében lévő domborművek lefényképezéséről. Zara, 1893. I. 19.

Őrzési helye: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, 18/1893.

Előirat: 197/1892.

Utóirat: ---

Olasz nyelvű, három lapos autográfia. Toll, két fekete ceruzarajzos melléklettel a szarkofág fényképezésének technikai kivitelezéséről az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés pályájában

9.

Tárgy: Tomaso Burato zárai fényképész a Szent Simeon ládjának belsejéről eszközölt fényképeket megküldi

Őrzési helye: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, 54/1893.

Előirat: 18/1893.

Utóirat: ---

Az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés pályájában, a fényképefelvételek nélkül.

10.

Tárgy: Radicsics Jenő, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatójának javaslata
Budapest, 1893. I. 20.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, 1893 – 2 – 3369.

Órzesi helye: 1956 előtt: Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A – I – 4. 4123. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

Kitüntetésre javasolja Thallóczy Lajost és ifj. Herpka Károlyt, mint akiknek a zárai Szent Simeon-ereklyetartó lemásolásában nagy érdemeik vannak, továbbá H. K. Candallt, a londoni South Elkington Museum őrét, aki a magyarok, s az Iparművészeti Múzeum érdekeit ott buzgón képviseli. –
[VKM: Mindegyiknek elismerését fejezi ki, továbbá Radicsics Jenőnek is.]

11.

Tárgy: Radicsics Jenő, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatójának jelentése az intézmény éves tevékenységéről
Budapest, 1893. X. 15.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, 1893 – V – 1 –47691–51224.

Órzesi helye: 1956 előtt Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. A – I – 4. 2547–2548. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

[...] A Zárában lemásolt Szent Simeon ereklyetartó egy példányát a londoni South Kensington Museum rendelte meg, s egyet a bécsi múzeum kapott [...]

12.

Tárgy: Josef Wilha bécsi fotográfus levele az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatóságának
Wien, 1894. II. 23.

Órzesi hely: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, 37/1894.

Előirat: ---

Utóirat: ---

Két lapos német nyelvű autográfia, toll. Az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* német nyelvű fogalmazványt tartalmazó fejléces palliumában.

Melléklet: Tomaso Burato zárai fényképész levele. Zára, 1893. május 5. Két lapos olasz nyelvű autográfia vonalas levélpapíron.

[Wlha bécsi fényképész kérdezi, hogy a zárai kincstárban eszközölt fényképeink rendelkezésre állnak-e?]

13.

Tárgy: Thallóczy Lajos átteszi [a Galvanoplasztikai Intézet iratai közé] az osztrák műemlékek bizottságának hozzá intézett megkeresését a Szent Simeon koporsó galvanoplasztikai másolatának egy példánya megszerzéséről. Bécs, 1894. V. 2.

Órzesi hely: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, Iktatókönyvek: 105/1894.

Elintézés napja: 1894. V. 19

Utóirat: 114/189.

[A Galvanoplasztikai Intézet 1892–1895 közötti iratai hiányoznak.]

14.

Tárgy: Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale levele az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatóságához Wien, 1894. március 11.

Órzesi hely: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, 114/1894.

Előirat: 105/1894.

Utóirat: 9/1894. [g. i. monogrammal]

Két lapos német nyelvű autográfia a *Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* cégjelzéses papírján. Saját kezű olvashatatlan aláírással. Toll. Az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejléces palliumában.

[A Szent Simeon-szarkofág fényképezésének ügye]

15.

Tárgy: Radisics Jenő, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatójának jelentése az intézmény éves tevékenységéről
Budapest, 1894. IX. 15.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, 1894 – V – 37667–45645.

Őrzési helye: 1956 előtt Budapest, Magyar Országos Levéltár

Kivonata: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. A – I – 4. 4036. számú cédula (Valkó Arisztid regesztája. Autográf, toll. 1951.)

[...] Galvanoplasztikai Intézet működése. Szent Simeon ezüst ládájának másolata. [...]

16.

Tárgy: Josef Wlha bécsi fotográfus levele az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatóságához
Wien, 1894. XII. 17.

Őrzési hely: Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, 229/1894

Előirat: ---

Utóirat: ---

Egy lapos német nyelvű autográfia az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés palliumában. Toll, saját kezű aláírással. A palliumban a levélre adandó válasz német nyelvű fogalmazványa a fényképfelvételeket jelölő számokkal. Budapest, 1894. XII. 18. RJ monogrammal

Melléklet: 1 darab lepecsételt bécsi postai utalvány

[A Szent Simeon-szarkofág fényképezésének ügye]

17.

Tárgy: A zárai Szent Simeon-szarkofágról készült fényképfelvételek átadása publikálás céljából

Őrzési hely: Iparművészeti Múzeum Adattára, 100/1895

Előirat: 13/1893.

Utóirat: ---

Thallóczy Lajos (a) és Hampel József (b) autográf levelei Radisics Jenőhöz a fényképek átengedése ügyében az *Országos Magyar Iparművészeti Múzeum* fejlődés palliuma, a fényképfelvételek nélkül.

a)

Nagyságos Úr!

Van szeremcsém % a. mellékelni az orsz. műemlékbizottságnak hozzám intézett megkeresését azzal a kéréssel küldeni meg Nagyságodnak, hogy az arra adandó válasz tervezetét nekem lehetőleg mielőbb közölni szíveskedjék.

Bécs, 894. V/2.

Ngodnak igaz tisztelettel szolgál

Thallóczy Lajos

(Hátoldalán: Egy melléklet: Előirat 13/1893.

Elintéztetvén ad acta. Bp. 1894. szept. 1. R[adistics])

b)

[Lamel József – Wodianer F és Fiai császári és királyi Könyvkereskedés és Könyvkiadó Hivatal Budapest fejléces papírján]

Budapest, 1895. VI/25

Nagyságos

Radistics Jenő

Iparművészeti muzeumi igazgató urnak

Budapest

Nagyságos Igazgató Úr!

Legyen szabad alázattal arra kérnünk, hogy kegyeskedjék nekünk zárai Szent Simon ereklye tartójáról Erzsébet királynét és leányait feltüntető részletnek nagyobb alakú fényképét, mely dr. Czobor úr értesülése szerint Nagyságod birtokában van, nekünk a Magyar nemzet története című munkához kegyeskedjen kölcsön adni, hogy azt becses engedelmével sokszorosíthassuk. Ezen kiváló szívességéért fogadja előre is legmelegebb köszönetünket.

Vagyunk viszonzszolgálatra mindig kész.

Lampel József
cs. és kir. udvari könyvh.

[Hátoldalán: R. [Radistics], jelezve lett válaszkép, hogy e fénykép nincs birtokunkban. 1895. VI. 26. R[adistics]

JEGYZETEK

- * Jelen tanulmány eredetileg, erősen lerövidítve, előadásként hangzott el Szent László tisztelete Dalmáciában I. Lajos uralkodása idején címmel a Középkori magyar királyok emlékeinek kutatása című OTKA-program legújabb kutatási eredményeit bemutató ülészakán a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatban. (Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. 2004. III. 10.). Az akkor elhangzott előadásokat a kutatásban részt vevő kollégák eredetileg az *Ars Hungarica*-ban szerették volna közzétenni, de erre különböző okok miatt végül nem került sor. Néhány előadás szövege, erősen leredukálva, a Sigismundus rex et imperator című kiállítás tudományos katalógusában mint műtárgyleírás látott napvilágot 2006-ban.
- 1 Monumenta Hungariae Historica – Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-korból. A M. Tud. Akadémia Tört. Bizottsága megbízásából szerkesztette WENZEL Gusztáv. Második kötet. Budapest, 1875. 501–523. Nr. ... (Magyar Történelmi Emlékek. Negyedik osztály. Diplomacziái emlékek III.) 1378-ban a Magyar Királyság már ismét hadban állt Velencével. Az újabb háborút az 1381-es torinói békekötés zárta le, amelyben Velence lemondott I. Lajos javára a dalmát tengerpart fölötti uralomról. A ratifikáció szövegének kiadásai: Történelmi Tár XI. Pest, 1862. 1–124; Monumenta Hungariae Historica – Magyar diplomacziái emlékek az Anjou korból. Harmadik kötet. Budapest, 1876. (i. m.) 434–445. Nr. 213.
- 2 FEKETE NAGY Antal: Magyar–dalmát kereskedelem. Budapest, 1926.
- 3 1420-tól a dalmát tengerpart Ragusa kivételével ismét Velence fennhatósága alá tartozott.
- 4 Chronicon de Ludovico rege. [caput 169–175.] Kiadása: Johannes de THUROCZ: Chronica Hungarorum I. Textus. Ediderunt Elisabeth GALÁNTAI et Julius KRISTÓ. Budapest, 1985. 182–184. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova VII.)
Magyar nyelven: KÜKÜLLEI János: Lajos király krónikája. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta KRISTÓ Gyula. Budapest, 2000. 33–36. [39–48. fejezet] (Millenniumi Magyar Történelem. Források.)
- 5 Általános ismertetések: JEDLICSKA Pál: Nagy Lajos magyar királynak vallásos buzgalma. In: Szent-István Társulati Naptár 1867; Beatissima Virgo Maria Mater Dei, quo Regina et Patrona Hungarorum historico-pragmatico-adumbravit AUGUSTINUS FLORIANUS BALOGH DE NEMCSICZ parochus Kocskőczenis. Agriae, 1872.
A kérdéskör egy-egy részletére vonatkozóan v.ö.: KARÁCSONYI János: Nagy Lajos anyja Rómában. Katholikus Szemle 7. (1893) 50–63; KARÁCSONYI János: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Budapest, 1923. 38–48; KLANICZAY Tibor: Ferencesek és domonkosok irodalmi tevékenysége az Anjou-korban. In: KLANICZAY Tibor: Hagyományok ébresztése. Szerkesztette GONDOS Ernő. Budapest, 1976. 111–128; Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus. Szerkesztette MAROSI Ernő, TÓTH Melinda, VARGA Lívია. Budapest, 1982; KLANICZAY Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek. Budapest, 2000. 243–266; ENGEL Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története 895–1526. Budapest, 2001. 147–149. (História Könyvtár – Monográfiák 17.); RÁCZ György: Az Anjou-ház és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerkesztette ZOMBORI István. Budapest, 1996. 60–67; RÁCZ György: Az Anjou-ház Magyarországon (1301–1387). In: A magyar kereszténység ezer éve – Hungariae Christianae Millennium. Szerkesztette ZOMBORI István, CSÉFALVAY Pál, Maria Antonietta de ANGELIS. Budapest, 2001. 60–61.
- 6 Ilyen volt például Eitelberger von Edelberg adattára; az 1884-ben Budapesten megrendezett történeti ötvösmű-kiállítás és annak lajstroma; a Történelmi Főcsoport 1885-ös, városligeti Országos Kiállítása; az 1887-es nagyszabású bécsi egyházi bemutató és katalógusának függeléke: Die mittelalterlichen Kunstdenkmäler Dal-

- matiens Gesammelte kunsthistorische Schriften von EITELBERGER VON EDELBERG. IV. Wien, 1884. [A Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmal V. (1881) kötetében olvasható tanulmány bővebb változata. A Szent Simeon-szarkofágot tárgyaló fejezet magyar nyelvű ismertetése: Sz. Simeon ereklyetartó-ládája Zárában. Egyházművészeti Lap 7. (1886) 55–60.]
- Az ötvösmű kiállításáról: A magyar történelmi ötvösmű-kiállítás lajstroma. Bevezette SZALAY Imre. Budapest, 1884.
- 7 Az előkészületekről: SINKÓ Katalin: A városág története, avagy a történelem valósága. A milleniumi-ünnep historizmusa. In: Lélek és forma. Magyar művészet 1896–1914. A katalógust összeállította ÉRI Gyöngyi. Budapest, 1986, 12–20. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadányai 1986/2.)
- 8 Például: PULSZKY Károly anyaggyűjtése az Ezredéves Országos Kiállításra. H. n., é. n. [1895] Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 1508/1–7.
- 9 Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek okmánytára – Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae. Összeállította GELCICH József. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta THALLÓCZY LAJOS. Budapest, 1887 (Magyar Történelmi Emlékek. I. osztály. Okmánytárak 40.); THALLÓCZY Lajos: Balkáni (délszláv) és magyar címerek és pecsétbeli emlékek. Turul 26. (1908) 107–108.
- 10 PÓR Antal–SCHÖNHERR Gyula: Az Anjou ház és örökösei (1301–1439). Budapest, 1895. 242–256. (A Magyar Nemzet Története 3.)
- 11 MEYER, Gotthold Alfréd: Szent Simeon ezüstkoporsója Zárában. Budapest, 1894. Tizennégy képes melléklettel és huszonkilencz ábrával a szövegben.
- 12 Szent László király kar-ereklyetartója Raguzában. Archaeologiai Értesítő Ú. F. XVIII. (1898) 193–195; A Szent Jobb. Századok 35. (1901) 880–904.
- 13 Budapest, Iparművészeti Múzeum, Adattár. Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum iktatott iratai: 143/1892; 160/1892. Radisics zárai útja említve: BEKE, László–Cs. PLANK Ibolya: Monument Fixed. In: The Nineteenth of „Musealization” in Hungary and Europe. Edited by Ernő MAROSI and Gábor KLANICZAY. Budapest, 2006. 363. (Collegium Budapest Workshop Series Nr. 17.)
- 14 RADISICS Jenő: Nagy Lajos kelyhe Zárában. Archaeologiai Értesítő Ú. F. XV. (1895) 48–50.
- 15 Az 1884-ben föllállított Galvanoplasztikai Intézet iktatókönyveit és iratait az Iparművészeti Múzeum Adattára őrzi leltározatlanul egy folio méretű füzös dossziében. Az 1892–1895 közötti iratok hiányoznak belőle. Az iktatókönyvek erősen roncsos állapotúak. Az Intézet első jelentős megbízatása a magyar ötvösműkiállítás „nevezetesebb” darabjainak lemásolása volt. Vegyesek. Egyházművészeti Lap 6. (1885) 31–32.
- Működéséről: LICHNER Magdolna: Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum Galvanoplasztikai Intézetének tevékenysége. Elhangzott a Képzőművészeti Egyetem által rendezett „Imitáció és kreáció”. Másolat, replika, paradrázis a képzőművészetben a középkortól napjainkig című tudományos konferencián 2004. október 30-án. Átdolgozott, jegyzetapparátussal megjelentetett kiadása: LICHNER, Magdolna: The Reception of Electroplates in Hungary I. Electroplates in the collection of the Museum of Applied Arts 1873–1884. Ars Decorativa 24. (2006) 97–122.
- 16 A kópia elkészíttetése Radisics Jenő szorgalmazásán túl Thallóczy Lajos kormánytanácsos, Szalay Imre miniszteri tanácsos és a galvanoplasztikai műhely főnökének, ifjabb Herpka Károlynak volt elsősorban köszönhető. Az Iparművészeti Múzeum példányát az udvaron helyezték el. (RADISICS Jenő: Képes lajstroma az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum galvanoplasztikai másolatainak. Budapest, é. n; – – [RADISICS Jenő]: Ideiglenes kalauz az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben. III. kiadás. Budapest, 1900. 21.). A darab hangsúlyos helyre került a milleniumi Történelmi Kiállítás vegyesházi királyok korát bemutató rész-

- legében is. Ekkor ismét az érdeklődés középpontjába került (PULSZKY Károly adatgyűjtése az Ezredéves Országos Kiállításra. Kiválasztandó régi képek, szobrok, domborművek és síremlékek cédulái külföldi gyűjteményekből. I. Autográfia, toll. H. n., é. n. [1895], l. n. [Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung 1509/4.]; 1896-iki ezredéves országos kiállítás. A Történelmi Főcsoport hivatalos katalógusa. Közrebocsátja a Történelmi Főcsoport igazgatósága. I. füzet. (Román és csúcsíves épület) (1–1984 számig) Budapest, 1896. 80–81. Kat. 111; DR. CZOBOR Béla: A csúcsíves-épületcsoport. In: Magyarország múkincsei. Első rész. Szerkesztette DR. CZOBOR Béla. Budapest, [1897] 131. GERECZE Péter: Építőművészeti és szobrászati emlékeink. In: CZOBOR 1897. [i. m.] 148; DR. CZOBOR Béla: Egyházi emlékeink a XIV. századból. In: CZOBOR 1897. (i. m.) 156–159; PULSZKY Ferenc: Szent Simeon sírládája. In: Uő: Magyarország archaeológiája II. Budapest, 1897. 210–214; DR. CZOBOR Béla: A történelmi kiállítás. Különlenyomat MATLEKOVITS: „Az ezredéves kiállítás eredménye” című kiállítási főjelentés V. kötetéből. Budapest, 1898. 24.)
- 1900-ban a szarkofágot a párizsi viláikiállításra is bemutatták. (Az 1900. évi párizsi viláikiállítás törzskönyvei. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 236; 1247; DR. CZOBOR Béla: Magyarország 1900. évi történelmi kiállítása Párisban. Budapest, 1901. 3.) Az Iparművészeti Múzeum Ötvös Osztályának galvanoplasztikai raktárában a szarkofág lemezei közül jelenleg csupán három darab található meg beletárolatlanul (2004. IX. 15. helyszíni felmérés). Ezen a helyen szeretnénk megköszönni Békési Éva és Lichner Magdolna segítségét, hogy lehetővé tették a kópiák megtekintését. A budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) plébániatemplom altemplomában lévő további szétzedett darabokról Bodor Imre tájékoztott szóban (2004. IX. 15.).
- 17 HAUSER Alajos: Építés, szobrászat és festészet Dalmáciában. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Az osztrák tengeremlélék és Dalmácia. Budapest, 1892. 670–672. (PAISTERNER Gyula fordítása)
- 18 Budapest, Iparművészeti Múzeum Adattára, Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum iktatókönyvei: 160., 197/1892; 229/1894. A Múzeum által megvásárolt üvegnegatívok és pozitív fényképek, Lichner Magdolna szíves szóbeli közlése szerint, elpusztultak vagy lappanganak (2003. III. 17.).
- 19 MARCZALI Henrik: Emlékeim. Szerkesztette SEBES Katalin. Az utószót írta és az idegen szövegeket fordította GUNSZT Péter. Budapest, 2000. 223., 229.
- 20 Említve: uo. 229.
- 21 A kongresszusra a történetész, visszaemlékezése szerint, egy családi gyász eset miatt nem tudott elutazni. Említve: MARCZALI 2000. (19. jegyzetben i. m. 206.)
- 22 Horvát történelmi repertórium. I–II. Budapest, 1900–1901; Szerb történelmi repertórium, Budapest, 1918.
- 23 A külföldi munkák közlő említést érdemel: Denkmäler der Kunst in Dalmatien. Mit einer Einleitung von CORNELIUS GURLITT. Herausgegeben von Georg von KOWALCZYK. BERLIN, 1910.
- 24 TARCZAI György: Az Árpád ház szentjei. Budapest, 1930. A kötetről: KERNY Terézia: Az Árpád ház szentjei. In: A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Szent Imre 1000 éve című kiállításának katalógusa. Szent Imre 1000 éve. Multimédiás DVD-ROM a székesfehérvári millenniumi emlékvés kiállítás dokumentumairól. Szerkesztette: KERNY Terézia. Székesfehérvár, 2007. Kat. 164.
- 25 Budapest, Magyar Országos Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltárának „Egyetemek, főiskolák, tudományos intézete” állaga 1932–1936. K. 636. 680. csomó. 20–175. alszám.
- 26 LEPOLD Antal: Szent István király ikonográfája. In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján. III. A M. Tud. Akadémia felkérésére szerkeszti SERÉDI Jusztinián. Budapest, 1938. 113–154; KARSAI Géza: Szent István király tisztelete. In: Emlékkönyv 1938. (i. m.) III. 155–256.

- ²⁷ GENTHON István: Magyar műkincsek és emlékek külföldön. Olaszország. Budapest, 1969. Kézirat. (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára, MDK – C – I – 36; Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Raktári jelzete: 21552. [Bekötött másodpéldány.] A több évtizeden keresztül gyűjtött anyag 1969-ben került az Akadémiai Kiadóba. Megjelentetését a szerző halála akadályozta meg. Kiadására sem került sor. Ide vonatkozóan további részletekkel szolgál: KERNY Terézia: Genthon István (1903–1969) közintézményi hagyatéka. Kézirat. [Megjelenés előtt]
- ²⁸ BANFI, Florio: Ricordi Ungherese in Italia. *Annuario IV* (1940–1941) 189–191. (Studi e Documenti Italo–Ungherese della R. Accademia d’Ungheria di Roma 4.) Újabb kiadása: BANFI, Florio: Ricordi Ungherese in Italia. Edizione aggiornata e ampliata a cura di Péter SÁRKÖZY. Roma – Szeged, 2005. 290–291. (*Annuario – Studi e documenti italo–ungherese*) Munkásságáról: V. KOVÁCS Sándor: Bánfi Florio középkori kutatásai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 72. (1968) 269–271; FÜLEP Katalin: Il lascito di Florio Banfi nella Sezione manoscritti della Biblioteca Nazionale Széchényi. Roma–Szeged, 2004. 139–197. (*Annuario – Studi e documenti italo–ungherese*).
- ²⁹ MIHALIK, Alessandro: Tesori ungherese Smariti della Santa Casa di Loreto. *Corvina X*. Gennaio–Dicembre 1930. Vol. XIX–XX. (Budapest, 1931) 108–118.
- ³⁰ KNEWALD, Dragutin: Zagrebački liturgijski kodeksi XI–XV stoljeca – Codices liturgici Zagrabenses manuscripti a saeculo XI usque ad finem saeculi XV. *Croatia Sacra* 19. (Zagreb, 1940) 1–126; *Illuminacija I* notacija zagrebačkih liturgijskih rukopisa. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 289. (Zagreb, 1944) 1–109.
- ³¹ RADÓ Polikárp: A nemzeti gondolat középkori liturgiánkban. *Katolikus Szemle* 55. (1941) 433; Nagy Lajos dalmáciai uralmának emléke egy spalatói kódexben. *Magyar Könyvszemle* LXVI. Ú. F. 3. (1942) 1–10.
- ³² VERESS Endre: Olasz egyetemi városok magyar vonatkozásai. Pécs, 1941; BERKES László: Dalmáciai magyar emlékek. *Délvidéki Szemle* II. (1943) 266–241.
- ³³ DERCSÉNYI Dezső: Nagy Lajos kora. Budapest, é. n. [1941] Az idézett rész: MAROSI Ernő: Előszó az 1990. évi kiadáshoz. In: DERCSÉNYI Dezső: Nagy Lajos kora. Reprint kiadás. Budapest, 1990. I.
- ³⁴ Művészet I. Lajos király korában 1982. (5. jegyzetben i. m.)
- ³⁵ K. É. (KOVÁCS Éva): Udvari művéség. In: Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I. Szerkesztette MAROSI Ernő. Budapest, 1987. I. 220–230. (A magyarországi művészet története 2.)
- ³⁶ LŐVEI Pál: Horvát–magyar művészettörténeti konferencia Zágórában (1997. május 31–június 1.). 2002-ben, Könyves Kálmán horvát királlyá koronázásának kilencszázadik évfordulója alkalmából, Zágórában a Horvát Történeti Intézet és az Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete közös konferenciát rendezett. A tudományos üléssel egyidejűleg a Horvát Történeti Múzeumban (Hrvatski povijesni muzej) Kolomanov put (Kálmán útjai) címmel időszaki kiállítás nyílt meg. (Katalógusa: Kolomanov put Hrvatski povijesni muzej. Zagreb, 2002.)
- ³⁷ Például: TÖTTÖSY Ernő: Dalmácia. (Történelem, diplomáciai történet, magyar vonatkozások.) Budapest, 1992; ÜDVARHELYI Nándor: Magyar emlékek Dalmáciában. *Honismeret* XXXI. (2003/6.) 68–75. Számtalan értékes adatközlést tartalmaznak még az elmúlt tíz évben megjelent, túlnyomórészt helyszíni megfigyelésekre támaszkodó horvátországi útikönyvek is.
- ³⁸ Kiadása: Anjoukori okmánytár – Codex Diplomat. Hungaricus Andegavensis. VII. Szerkesztette TASNÁDI NAGY Gyula. Budapest, 1920. 39–41. Nr. 24. (Magyar Történelmi Emlékek – Monumenta Hungariae Historica. Első osztály. Okmánytárak) A szerdahelyi kolostor alapítására vonatkozó oklevél szövege kiadva: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VIII/4. Studio et opera Georgius FEJÉR. Buda. 1831. 136. Az alapítás és az ereklye említve még: Gregorius GENGYESINUS: *Vitae fratrum heremitarum ordinis fratrum Sancti*

Pauli primi heremitae [...] (caput XXI.) (Budapest, Egyetemi Könyvtár Kézirat- és Ritkaságtára, A. b. 151c) Kiadása: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai. I. A – M. Gyűjtötte GYÉRESSY Béla. Sajtó alá rendezte: ifj. ENTZ Géza, HENSZLMANN Lilla, SÁRMÁNY Ilona, TÓTH Melinda. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: HERVAY Ferenc. Budapest, 1975. 216. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai X.) Magyar nyelvű fordítása: GYÖNGYÖSI Gergely: I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek élete. Fordította P. ÁRVA Vince O. S. P., CSANÁD Béla, CSONKA Ferenc. Pilisszántó, 1998. 54–55. (21. fejezet) (Varia Paulina III.) Irodalma: KISBÁN Emil: A magyar pálosrend története. I. 1225–1711. Budapest, 1938. 78–83; MAGYAR Kálmán: A somogyvári apátság Szent Péter titulusának forrásairól. (Adatok a korai magyar egyházszervezet kérdéséhez.) Somogyi Megye Múltjából. VI. (1975) 30; GUZSIK TAMÁS-FEHÉRVÁRY Róbert: A magyar pálos rendi építészet kialakulása, első periódusa. Építés-Építészettudomány XII. (1980) 228; MAGYAR Kálmán: A somogyi XIV–XV. századi mezővárosi fejlődés történetéből. Somogyi Múzeumok Közleményei 5. (Kaposvár, 1982) 70; KERNY Terézia: Adalékok a pálos rend középkori Szent László-tiszteletéhez (1291–1630). In: Decus solitudinis – Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18 között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. ÓZE Sándor közreműködésével szerkesztette SARBÁK Gábor. Budapest, 2007. 580. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti Konferenciák 4/1.)

³⁹ „[...] Noveritis quod cumnos exassumpio regiminis nostri officio virorum religiosorum deoque contemplativam vitam ducentium, et ecclesie eorum profectibus et eurum inementis invigilare sumpmo opere teneamur, et specilaiter ecclesiam fratrum heremitarum ordinis sancti Pauli primi heremite ad honorem sancti Ladislai regis et confessoris dedicatam de Kekys, pb spem et devotionem nostram, quam aotissime in ipso sancto rege Ladislao ge-

rimus et habemus specialem, regalis preheminentie [!] favore speciali prosequi eupientes, ad supplicationem et instantiam fratrum heremitarum de eadem inclinati quoddam molendium nostrum quodam modo patiens ruinam et desolatam, in rivulo Kekyspataka vocato, in territorio ville nostre regalis Zenthendre vocate habitum, et locum alterius molendini in eodem rivulo supra predictum molendium existentem, abomniurisdictione et potestata castri Wysssegradiensis et castellanorum eiusdem prorsuset per omnia excepta et xemta cum omnibus ipsorum utilitati buset pertinentiis universis auctoritate regalis excellentie eidem ecclesie sancti regis Ladislai et fratribus heremitis in ea deo famulatibus, elemosinalem et dotaltiam provisionem facientes, duximus concedenda, imo damus et conferimus pleno iure per petuo et irrevocabiliter possidenda, tenenda pariter et habenda. [...]” (Budapest, Magyar Országos Levéltár, DI 7121) Kiadása: Anjoukori Okmánytár 1920. (38. jegyzet i.m.) VII. 70–71. Nr. 40. [Idézett rész: 70.] Említve: KERNY 2007. (Előző jegyzetben i. m.) 581.

⁴⁰ „Supplicat [...] Lodovicus rex Ungarie, quantinus ad ecclesiam Colocensem a primogenitoribus suis in honorem beati Pauli apostoli fundatam, dotatam ac in archiepiscopalem sedem sublimatam, in regno Ungarie, indulgentias [...] concedere dignemini [...]” (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Regesta Supplicationes Innocentii VI. Tom. XXIX. Folio 118^{verso}) Közölve: Regesta Supplicatorum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak. II. VI. Ince pápa 1352–1362. V. Orbán pápa 1362–1370. VII. Kelemen ellenpápa 1378–1394. Összegyűjtötte és feldolgozta Dr. BOSSÁNYI Árpád. Budapest, 1918. 332. Nr. CXLII.

⁴¹ „Item supplicat, quatinus abbatisse et sororibus sive minoritis monasterii sancte Clare in Veteri Buda, Wesprimiensis diocesis pro dicto monasterio dignemini concedere indulgentias, que vestre placuerint sanctitati. [...]” (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Regesta Supplicationes Innocentii VI. Tom. XXIX. Folio 118^{verso})

- Közölve: *Regesta Supplicationum* 1918. (Előző jegyzetben i. m.) II. 332–333. Nr. CXLIII.
- ⁴² „Item supplicat, quatinus ad capellam Corporis Christi in Buda, Wesprimiensis dioecesis noviter fundata, concedere dignemini, indulgentias [...]” (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, *Regesta Supplicationes Innocentii VI.* Tom. XXIX. Folio 118^{verso}) Közölve: *Regesta Supplicationum* 1918. (40. jegyzetben i. m.) II. 333. Nr. CXLIV.
- ⁴³ „Item supplicat, quatinus ad altare quatuor evangelistarum in ecclesia omnium sanctorum in Buda, dicte Wesprimiensis dioecesis, concedere dignemini indulgentias [...]” (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, *Regesta Supplicationes Innocentii VI.* Tom. XXIX. Folio 118^{verso}) Közölve: *Regesta Supplicationum* 1918. (40. jegyzetben i. m.) II. 333. Nr. CXLV.
- ⁴⁴ „Item supplicat, quantius ad ecclesiam beate Marie Virginis in Cellis Salzburgiensis dioecesis [...] indulgentias dignemini concedere [...]” (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, *Regesta Supplicationes Innocentii VI.* Tom. XXIX. Folio 118^{verso}) Közölve: *Regesta Supplicatorum* 1918. (40. jegyzetben i. m.) II. 333. Nr. CXLVI. A kérést a pápa jóváhagyta, s 1359-ben engedélyezte is a Mariazellbe zarándoklók részére. Ide vonatkozóan vö.: SZOVÁK Kornél: Nagy Lajos király és Mariazell. In: Mariazell és Magyarország 650 év vallási kapcsolatai. A „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum” nemzetközi konferencia előadásai. Esztergom (2002. május 6–9.) és Mariazell (2002. június 3–6.). Szerkesztette Walter BRUNNER, Helmut EBERHART, FAZEKAS István, GÁLFFY Zsuzsanna, ELKEHAMMER Lujza, HEGEDŰS András. Esztergom–Graz, 2003. 90. (Strigonium Antiquum VI.); KERNY Terézia–SERFŐZŐ Szabolcs: Nagy Lajos „törökök” elleni csatája. Egy legendakonstrukció eredete. In: Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Szerkesztette FARBAKY Péter és SERFŐZŐ Szabolcs. Budapest, 2004. 47–48.
- ⁴⁵ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattára. Cod. Lat. 404.
- Első kiadása: TOLDY, Franciscus: *Marci Chronica de gestis Hungarorum*. Pestini, 1867. Kritikai kiadása: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. Recensuit Alexander DOMANOVSKY*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo poeri praefuit Emericus SZENTPÉTERY*. Budapestini, 1937. I. 239–505. (Továbbiakban: SRH) A krónika szerkesztőjének kérdéséről legújabban: HOLLER László: Ki állította össze a Képes Krónikát? Irodalomtörténeti Közlemények 107. (2003) 210–242.
- ⁴⁶ Pilis, 1358. VI. 14. (Veszprém, Veszprémi Káptalan Magánlevéltára. Imót 4. Fényképe: Budapest, Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény 200941) Kivonata: Veszprémi regeszták (1301–1387). Összeállította KUMOROVITZ Lajos Bernát. Szerkesztette SZÉKELY György. Budapest, 1953. 195. Nr. 490. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai 2. Forráskiadványok 2.) Jelzet nélkül, magyar nyelvű fordításban idézve: PÓR-SCHÖNHERR 1895. (10. jegyzetben i. m.) 256. Ezen a helyen szeretném megköszönni Érszegi Géza segítségét, aki az oklevél pontos jelzetét megadta. A Szent Györgynek tulajdonított segítség mögött talán az a tizenkét évvel korábbi esemény emléke állt, amikor 1346-ban éppen április 24-én indult Nagy Lajos a velenceiek ellen Zára védelmére. Kiadása: *Chronicon Dubnicense. Recensuit et praefatus est MATHIAS FLORIANUS. Quinqueeclesiis*, 1884. 144–145. (caput 156.) (*Historiae Hungaricae fontes domestici I. Scriptores III.*) Legújabb magyar nyelvű fordítása: NÉVTELEN MINORITA: Geszta Lajos királyról. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta KRISTÓ Gyula Budapest, 2000. 44. (3. fejezet) (Millenniumi Magyar Történelem. Források)
- ⁴⁷ A Nagy Lajos-kori udvar Szent László-tisztelete nem légüres térbe érkezett, hanem erőteljesen támaszkodott a Károly Róbert aulájának szent tiszteletére. Erről részletesen: KERNY Terézia: „O columbia militat christianae/ o firmissima spes tuae gentis”. (A nápolyi és magyarországi Anjou dinasz-

- tia Szent László kultusza 1270–1387.) In: Szent László középkori tisztelete és ikonográfiája (1095–1630). Kézirat. [Megjelenés előtt]
- ⁴⁸ Kiadása: SRH 1937. (45. jegyzetben i. m.) I. 263–264. (caput 99.)
- ⁴⁹ Kiadása: SRH 1937. (45. jegyzetben i. m.) I. 406. (caput 132.)
- ⁵⁰ Kiadása: SRH 1937. (45. jegyzetben i. m.) I. 432–433. (caput 152.)
- Dalmácia 1105-ben lett a Magyar Királyság része, s ettől kezdve szerepelt a „rex Dalmatiae” cím a magyar királyi titulusok között. A dalmát városok politikájáról és Kálmán hódításáról vö.: STEINDORFF, Ludwig.: Die dalmatischen Städte im 12. Jahrhundert. Studien zu ihrer politischen Stellung und gesellschaftlichen Entwicklung. Köln, 1984; STEPHENSON, Paul: Byzantium Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans 900–1204. Cambridge, 2000. 197–199. Ez utóbbi szerző véleménye szerint a király hódítását elsősorban kereskedelmi szempontok motiválták. Álláspontját elutasítja: KÁLSE CZ Kata: Stephenson, Paul: Byzantium Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans 900–1204 – Bizánc balkáni határvidéke. Politikatörténeti tanulmány az Észak-Balkánról, 900–1204. Cambridge University Press, Cambridge, 2000. [Könyvismertetés] Századok 138. (2004) 505.
- ⁵¹ Kiadása: uo. [caput 146.]
- ⁵² Madrid, Escorial, Ms a III 12. Folio 42^{recto} Pergamen, tempera. Közölve: BRÂM, Andreas: Zur Rezeption der Anjou-Monumentalkunst in der Buchmalerei. In: Medien der Macht. Kunst zur Zeit der Anjous in Italien. Herausgegeben MICHALSKY, Tanja. Berlin, 2001. 299–300. (Képe: 299.)
- ⁵³ Cod. Lat. 404. 46^{verso} A miniatűrúra vonatkozóan vö.: KERNY Terézia: Az angyali koronázás motívuma Szent István király ikonográfiájában. *Ars Hungarica* 31. (2003) 6–7; KERNY, Terézia: Das Engelskrönungsmotiv in der Ikonographie König Stephans des Heiligen. *Acta Ethnographica Hungarica* 49. (2004) 315–316.
- ⁵⁴ RÉTHY, László: *Corpus nummorum Hungariae – Magyar Egyetemes Éremtár*. Budapestini, 1907. II. 64a, b (A további rövidítése: CNH) Az ekkor kibocsátott denárookra is Szent László-ábrázolása kerül: CNH – II – 94a; 95a; 96; 97. E részben kényszerűségből (tudniillik Firenze nyomatékos tiltakozására) történt áttérés abszolút telitalálatnak és zseniális ötletnek bizonyult, hiszen a leghatásosabb vizuális propaganda volt, s ugyanakkor bevezetése a nemzetközi monetális piacon is zökkenőmentesen sikerült. A pénzekre vésett ábrázolás ugyanis rendkívül gyorsan és rendkívül széles körben terjedt el. Mobilitása fölülmúlta minden más képterjesztő eszközt. Kibocsátottak egy garast is még ebben az évben (CNH – II – 68), melynek előlapján I. Lajos trónon ülő alakja, hátoldalán négykaréjos keretelésben pedig a magyar–Anjou címer látható „+ DALMACIE : CROACIE : ETC” felirattal. Lajos maiestas képmását 1364-től Szent László hasonló típusú ábrázolása váltotta föl a garasokon (CNH – II – 67).
- Az 1358-as „pénzreformról”: POHL Artúr: *Pénzverés Nagy Lajos korában*. Numizmatikai Közöny LXXX–LXXXI. (1981–1982) 74.
- ⁵⁵ A legjelentősebb közülük: *Regiae Sanctitatis Illyricanae Foecunditas a JOANNI TOMKO MARNEVITIO Bosnensi Editza*. Romae, 1630. Összesen huszonkét szent életrajzát közli. Szent László élettörténetére vonatkozó adatait (233–246. p.) a történettudomány már rég megcáfolta. A kötetre vonatkozóan vö.: MARGALITS 1900. (19. jegyzetben i. m.) I. 105–110; GALLA Ferenc: *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*. Budapest, 1940; BENE Sándor: *Egy kánok három királysága. Ráttkay György horvát históriája*. Budapest, 2000. (Irodalomtörténeti füzetek 148.); BENE Sándor: *A Szilveszter-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja*. In: *Szent István és az államalapítás*. Szerkesztette VESZPRÉMY László. Budapest, 2002. 150. (Nemzet és emlékezet); BENE Sándor: *A Szilveszter-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja*. In: „Hol vagy István király?” *A Szent István-hagyomány évszázadai*.

- Szerkesztette BENE Sándor. Budapest, 2006. 101. További alapvető feldolgozás: FARLATI, Daniel S. J.: *Illyrici sacri tomi VIII. Venetiis, 1751–1819.*
- ⁵⁶ Erre a jelenségre egy más aspektusból már Bálint Sándor is fölfigyelt. BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából.* Budapest, 1977. I. 496.
- ⁵⁷ A Sirmiumban vértanúhalált szenvedett Anasztáziát, akinek ereklyéit Konstantinápolyba vitték, Hevenesi Gábor is fölvette a „magyar szentek” közé életrajzgyűjteményének függelékébe: HEVENESI, Gabriel S. J.: *Ungaricae Sanctitatis Indicia Sive Brevis quinquaginta quinone Sanctorum, Beatorum, [...] Tyrnaviae, 1737. Appendix, pagina nélkül.* (Magyar nyelven: HEVENESI Gábor: *Régi magyar szentség, avagy ötvenöt magyar szent és boldog [...] Nagyszombat, 1737. A latin kiadás szövegét lefordította és átigazította SINKÓ Ferenc.* Budapest, 1988. 238.)
- ⁵⁸ Vö.: KERNY Terézia: *Szent Kálmán és Könyves Kálmán kultuszáról.* *Ars Hungarica* 29. (2001) 14–18.
- ⁵⁹ KERNY Terézia. *Salamon király ábrázolásairól (XIV–XIX. század).* In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére.* Szerkesztette VADAS Ferenc. Budapest, 2004. 33–51.
- ⁶⁰ A dalmáciai egyháztörténet máig megkezdhetetlen földolgozása: FARLATI 1751–1819. (55. jegyzetben i. m.)
- ⁶¹ Ilyen ajándék lehetett például az a votív korona is, amelyet Kotromanić Erzsébet adományozott a Ráb szigeti (ma: Rab, Horvátország) Szűz Mária székesegyházban (Riznica katedrale) őrzött Szent Kristóf fejerekljetartójára. HAUSER 1892. (17. jegyzetben i. m.) 669–670; Ivan KUKULJEVIĆ *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim.* Ark. című munkája nyomán (IV 305–392) említve még: MARGALITS 1900. (19. jegyzetben i. m.) I. 57; KNEWALD, Dragutin: *Relikvijarij sv. K ristöfora na Rabu.* Bogoslovka smotra XVIII. (1930) 261. SZÖVÉRFY József, akihez a hazai Szent Kristóf-tisztelet máig legalaposabb földolgozása fűződik (Szent Kristóf. *Der Heilige Christophoros und sein Kult.* Budapest, 1943. [Német Néprajztanulmányok – Forschungen zur deutschen Volkskunde X.]), nem említette meg könyvében ezt a fogadalmi ajándékot. A Rab szigeti ereklyetartón jelenleg egy későbbi fogadalmi diadém látható. Takács Imre szíves szóbeli közlése 2004. áprilisában, a helyszínen tett megfigyelése alapján. Az eredeti korona holléte ismeretlen. A helyi szentek ereklyéiről: MUNK, Ana: *Pallid Corpes in Golden Coffins: Relics, Reliquaries and Art of Relic Cults in the Adriatic Rim.* University of Washington. Washington, 2003.
- ⁶² Például a traui (ma: Trogir, Horvátország) Szent Lőrinc-katedrális számára, szintén Bosnyák Erzsébet királynétól, egy ezüst kézmosótál és kancsó adományozása.
- ⁶³ HUSZÁR, Lajos: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute.* Budapest, 1979. 91. Kat. 556; POHL 1981–1982. (51. jegyzetben i. m.) 76.
- ⁶⁴ CNH – II. 104. Átmérője: 15 mm, előlapjának felirata: „MONETE. IADRE”, hátlapjának felirata: „S. LA. R. VnGARI.” Közölve még: HUSZÁR 1979. (Előző jegyzetben i. m.) 91. Kat. 556. Az éremmező közepén elmosódva Szent László háromnegyedes alakja látható frontális nézetben. Viselete hosszú ujjas tunika, amelyre palást borul. Könyökbe szorított jobb kezében ellapjával kifelé fordított rövid nyelű bárdot tart. Közölve: HUSZÁR 1979. (63. jegyzetben i. m.) 38. Nr. 556.
- ⁶⁵ Évszám nélkül közölve: CNH – II – 102a; HUSZÁR 1979. (63. jegyzetben i. m.) 90. Kat. 554; CNH – II – 103. (HUSZÁR 1979. [i. m.] 91. Kat. 555.)
- ⁶⁶ A történeti munkákban ennek időpontja nem egyértelmű. A város történetére máig alapvető: JELCIĆ, J.: *Memorie storiche delle Boche di Cattaro.* Zara, 1880.
- ⁶⁷ „Die XVIII. Junij. In dictu Consilio iuit pars, quod elegantur tres Nobiles, qui vadant ad dominum Ducem, notificatum ei excerssus et offensiones per eius familiam comissios in Jadrenses, supplicando ei, quatenus degnetur corrigere delinquentes, ita quod de ceteo talia non comitantur; et dicendo, quod intencio Consilii est, huius-

- modi exressus notificare Regie Maiestati.” Magyar diplomáciai emlékek az Anjoukorból. III. kötet. 1876. (1. jegyzetben i. m.) 99. Nr. 84.
- 68 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Clmae. 334.
Könyvészeti leírása: BARTONIEK, Emma: Codices latini medii aevi. Budapest, 1940. 293–294. Nr. 334.
- 69 A palatói dominikánusok a magyar rendtartomány alá helyezett, 1345-ben megszervezett dalmáciai kötelekébe tartoztak 1378-ig, amikor az egy teljesen önálló tartományyá alakult.
- 70 Folio 168^{verso}
- 71 Folio 191^{retro}–191^{verso}
- 72 Folio 203^{verso}–204^{retro}
- 73 „A székesegyházban Szent Istvánnak, Szent Imrének és Szent Lászlónak már a középkorban külön kápolnája volt, benne a három szent király fára festett képeivel” Forrás nélkül közölve: KARSAI 1938. (26. jegyzetben i. m.) 254.
- 74 „Supplicatio Valentini Blasii de Wuas, clericus Tiniensis d. pro nova provisione archidiaconatus Lapacensis ac canonicatus et praebendae necnon rectoratus altaris B. Ladislai in ecclesia catedrali Thiniensi vacantium per obitum Thomaе, ultimi eorum possessoris, quae benefica ad praesentationem Wladislai regis Hungariae Michael vicarius dictae ecclesiae Thiniensis in spiritualibus generalis auctoritate ordinaria exponenti iam contulit. Florentiae. XV.” (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, Regesta Supplicationes Eugenii IV Regesta Supplicationum 369. Fol. 92.)
Kivonata: XV. századi pápák oklevelei. II. IV. Jenő pápa (1431–1447) és V. Miklós pápa (1447–1455). Kiadja LUKSICS PÁL. Budapest, 1938. II. 194. Nr. 706. (Olaszországi Magyar Oklevéltár II.)
- 75 „Raguzában a székesegyház kincstárában Szent Lászlónak is van egy ereklyetartója: lábszárcsonja, amelyet lábat formáló ezüst ereklyetartóban őriznek.” TARCZAI 1930. (24. jegyzetben i. m.) 96.
- 76 Szent László kézereklyetartóját a székesegyház Szent László-kápolnijában őrizték 1557-ig. Az itt őrzött egyházi felszerelések 1557. július 17-én fölvelt jegyzéke szerint: „Duae manus argenteae deauratae altera Sancti Regis Ladislai in cuius digitis sunt quatuor annulli aurei cum saphyris duobus et smaragdo uno, [...]” (Budapest, Magyar Országos Levéltár: F2, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Protocolla, XIX. kötet {Misere mei Domine} 390. p. [288. tétel]) Kiadása: MIKÓ Árpád – MOLNÁR Antal: A középkori váradi székesegyház kincstárának inventáriuma (1557). Művészettörténeti Értesítő LII. (2003) 316.
- 77 Szent István kézereklyéjére vonatkozóan vö.: MOLNÁR Antal: A Szent Jobb és Raguza. Turul LXXXVI (2003) 7–11.
- 78 Szent Chrysogonus mártír Aquileiában, Diocletianus császár alatt (304 körül) szenvedett vértanúhalált. Ünnepe a latin egyház november 24-én tartja.
- 79 Az ereklyetartó bizonyos motívumait Meyer Alfred Gotthold a Szent Simeon-szarkofág díszítményeivel rokonította: „Vonalozott alapon levő, helyenkint madarakkal élénkített indadíszítményének keskeny, szabálytalanul és mélyen csipkézett levelei bizonyos analógiákat tüntetnek föl a koporsó levéldíszítményéhez (különösen a záradákat képező levelekhez a szögletekben felül, a ciborium oldalain a „templom”-domborművön [6. jegyzet]) és a szentnek kettős vésett, részben zománczolt ábrázolása – egyszer állva, bal karján pajzssal, jobb kezében Zára zászlójával, egyszer lóháton, lándzsával előrevágtatva – a rajz kitűnőségére nézve alig marad mögötte a koporsó legjobb domborműveinek. [...]” MEYER 1894. (11. jegyzetben i. m.) 60–61.
Újabb rövid ismertetései: KREŽLA, Miroslav: Der Gold uund Silberschatz von Zadar und Nin. Fach-und Katalogbearbeitung Marijan GRGIĆ. Zagreb, 1972. 140. Kat. 31; N. J. (Nikola JAKČIČ): Bras-reliquiare de saint Chrysogone. In: L’Europe des Anjou. Aventure des princes Angevins du XIIIe au XVe siècle. Ed. Stephanie MÉSÉGUER. Paris, 2001. 347. Kat. 131.
- 80 Az ide vonatkozó források közül: BIANCHI, Frederigo: Istoria della insigne reliquia di San Simeone Profeta che si venera

- in Zara. Zara, 1855. II. 146., 445. Nyomában említve még: MEYER 1894. (11. jegyzetben i. m.) 61.
- 81 FRAKNÓI Vilmos: Szent László király karereklyetartója Raguzában. *Archaeologiai Értesítő Ú. F. XVIII.* (1898) 193–195. Fényképe közölve még: TARCZAI 1930. (24. jegyzetben i. m.) 91., 94. kép. Újabb ismeretterjesztő írások az ereklyetartóról: Szent István és Szent László törvényei. Összeállította VIKOL Katalin. Budapest, 1988. L. n. [45.] (Magyar évszázadok); LUDWIG Károly: *Raguza – Dubrovnik. Magyar ereklyék a kolostorokban. Horvátországi Magyarság 5.* (1999/3–4.) 7.
- 82 Például így pusztították el a velenceiek a spalatói (ma: Split, Horvátország) székesegyház bejáratát díszítő, a hagyomány szerint magyar uralkodókat (?) ábrázoló domborműveket.
- 83 Leltári szám nélkül.
- 84 Függelék 2.
- 85 Függelék 3; 4; 5. E másolat jelenlegi holléte ismeretlen.
- 86 RADISICS 1895. (14. jegyzetben i. m.)
- 87 RADISICS 1895. (14. jegyzetben i. m.) 50.
- 88 Uo.
- 89 Dr. CZOBOR Béla: A keresztény archeológusok első kongresszusa. Felolvasatot a tud. és irod. osztály 1894. október 18-án tartott ülésében. Külön lenyomat a *Katholikus Szemle* 8. kötetéből. Budapest, 1895. 6.
- 90 Dr. CZOBOR Béla: Egyházi emlékeink a XIV. századból. In: CZOBOR 1897. (16. jegyzetben i. m.) 159.
- 91 Az ide vonatkozó publikációk felsorolása: GENTHON István: *Magyar műkincsek és emlékek külföldön.* (27. jegyzetben idézett kézirat) Jugoszlávia. L. n. [3127. tétel]
- 92 Zára 1918-tól 1945-ig Olaszorszához tartozott.
- 93 a. b.: *La suppelletile serica ed aurea dell' arca di San Simeone Zara.* *Archivio Storico per la Dalmazia.* VII. (1932–1940) 8.
- 94 Például: PRAGA, Giuseppe: *Documenti intorno all' arca di S. Simeone in Zara e al suo autore Francesco de Milano.* *Archivio storico per la Dalmazia* XIII. 7. (Roma, 1932) 81., 82.
- 95 CECCHELI, Carlo: *Zara.* In: *Catalogo delle cose d'arte e di Antichità d'Italia.* Roma, 1932. 130.
- 96 DERCSÉNYI, Dezső: *The tresasures of Louis the Great. The Hungaryan Quarterly V.* (1940) 128., 130; DERCSÉNYI 1941. (30. jegyzetben i. m.) 165–166.
- 97 BANFI 1941. (28. jegyzetben i. m.) 190.
- 98 Genthon István 1940–1943 között a Római Magyar Intézet igazgatója volt. Olaszországi kiküldetése alatt rendszeresen gyűjtötte az anyagot hatalmas vállalkozásához, a *Magyar műkincsek és emlékek külföldön* című adattárához (27. jegyzetben idézett kézirat).
- 99 KREŽLA 1972. (79. jegyzetben i. m.) 130. Kat. 21.
- 100 K. É [KOVÁCS Éva]: I. Lajos király címeres kelyhe Zárában. In: *Művészet I. Lajos király korában* 1982. (5. jegyzetben i. m.) 103. Kat. 9., 4. tábla., 9. fekete-fehér fénykép.
- 101 KOLBA Judit: *Ötvösség.* In: *Művészet I. Lajos király korában* 1982. (5. jegyzetben i. m.) 298.
- 102 KOVÁCS 1987. (35. jegyzetben i. m.) 225.
- 103 *Zadarsko zlatarstvo.* Beograd, 1971; KLAÍĆ, Nadja–PETRICIOLI, Ivo: *Zadar u srednjem vijeku do 1409.* Zadar, 1976. 542–543., LI. tábla. (Prošlost Zadra–Knjiga II.); *Tausend Jahre Kunst in Zadar.* Zadar, 1988. XVIII. lap, 86. színes kép (Négy nyelven); *Gold und Silber von Zadar und Nin.* *Sammungen sakraler Kunst in Zadar und Nin. Geschichte – Kultur – Kunst.* Zagreb, 2001. (Bibliothek Tourismus und Kulturerbe 19.) 20., 24.
- 104 N. J. [Nikola JAKČIĆ]: *Calice avec armoires angevines.* In: *Anjou* 2001. (79. jegyzetben i. m.) 353–354. Kat. 141.
- 105 BIANCHI, Carlo Frederico: *Zara Christiana.* I. Zara, 1877. 354. (Reprint kiadása: Zadar, 1977.)
- 106 Ez az eljárás, némileg megkésve ugyan, szintén a prágai Szent György-szobor XIX. század végi kutatástörténetére emlékeztet. Ide vonatkozóan vö.: KERNY Terézia: *Márton és György kolozsvári szobrázok prágai Szent György szobrának hazai másolatai.* Elhangzott a 100 éves a kolozsvári Szent György szobor című tudományos ülésszakon. Kolozsvár, 2004. szeptember 25. Kézirat. [Megjelenés előtt]
- 107 Zadar, *Samostana sv. Frane.* XIV. század második fele. Magassága: 56 cm, szélessége 31 cm. Aranyozotz ezüst. A keresztől

- legújabbban: KOVAČEVIĆ, Marijana: Ophodni križ– još jedan anžuvinski ex voto u Zadru. Radovi Instituta ta povijest umjetnosti 31. (2007) 29–42.
- ¹⁰⁸ CNH – II – 64A-B
- ¹⁰⁹ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Cod. Lat. 404. folio 47^{recto} 300×210 mm A miniatúra az egyik leggyakrabban publikált képzőművészeti ábrázolás, ezért még vázlatos irodalmi feldolgozásától is eltekintek.
- ¹¹⁰ Aachen, Domkapitel (Szűz Mária) Déli, ún. magyar, vagy Szent László-kápolna. Arany, részben aranyozott ezüst. Öntött, vert, vésett, cizellált, zománcozott munka, 22×16 cm. Fontosabb irodalom és források: Ludovici I. regis Hungariae sumptibus erectae capellae Hungaricae Aquisgranensis (Aachen) memoria. H. n., é. n. [XVIII. század] (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Lat. 2569.) TÖMÖRY Edit: Az aacheni magyar kápolna története. Budapest, 1931. 56; K. É. (KOVÁCS Éva): I. Lajos király címerei Aachenben. In: Művészet I. Lajos király korában 1982. (5. jegyzetben i. m.) 107–108. Kat. 14; MAROSI, Ernő: Das grosse Münzsiegel der Königin Maria von Ungarn. (Zum Problem der Serialität mittelalterlichen Kunstwerke.) Acta Historiae Artium XXVIII. (1982) 10; G. V. (VARGA, Gábor): Ungarischer Wappenschild als Buchschmuck. In: Bayern – Ungarn Tausen Jahre – Bajorország és Magyarország 1000 éve. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2001. Oberhausmuseum, Passau. 8. Mai bis 28. Oktober 2001. Herausgegeben Wolfgang JAHN, Christian LANKES, Wolfgang PETZ und Evamaria BROCKHOFF. Regensburg, 2001. (Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur 43/2001.) 37. Kat. I. 6. [Könyvtábla borítójaként meghatározva.]; T. I. (TAKÁCS Imre): Két címeres ékszer. In: Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus. Szerkesztette TAKÁCS Imre. Budapest, 2006. 101–102. Kat. 1.19; KERNY Terézia–TAKÁCS Imre: Két címeres ékszer a három magyar szent király szobrocskáival. In: Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Szent Imre 1000 éve című kiállításának katalógusa. Szerkesztette: KERNY TERÉZIA. Szent Imre 1000 éve. Multimédiás DVD-ROM a székesfehérvári millenniumi emlékvé és kiállítás dokumentumairól. A Székesfehérvár, 2007. Kat. * 28
- ¹¹¹ Szent Márton római katolikus plébánia-templom (Kostol sv. Martina), a Szent Bertalan-mellékkoltár jobb oldalán. Al fresco, 160×100 cm.
Zolnay László egyik hipotézise szerint a donátor maga a király, aki 1380-tól a Cserényt is magába foglaló véglesi váruadalom ura volt: ZOLNAY László: (Nézzük meg együtt) a cserényi templom műemlékegyüttesét! Művészet XX. (1979/9) 28–31.
- ¹¹² Kurrens irodalma: ZSÁMBÉKY Monika: A veleméri freskó viselettörténeti elemzése. Savaria 17–18. (1988) 443–460; WEHLI, Tünde: Ikonographische Bemerkungen zu den Werken des Johannes Aquila. In: Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts. Tagungsbeiträge und Dokumente aus den Sammlungen des Landesdenkmalamts Budapest. Redaktor Ernő MAROSI. Budapest, 1989. 78; HÖFLER, Janez–BALAŽIC, Janez: Johannes Aquila. Murska Sobota: Pomurska zalozba, 1992. 114–117; MAROSI Ernő: Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon. Budapest, 1995. 57. (Művészettörténeti Füzetek 23.); POSZLER Györgyi: Az Árpád-házi szent királyok a magyar középkor századaiban. In: Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Szerkesztette MIKÓ Árpád–SINKÓ Katalin. Budapest, 2000. 178. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.); DERCSÉNYI Balázs: Szentháromság templom – Velemér. In: DERCSÉNYI Balázs–MAROSI Ernő: Templomok Magyarországon. Szerkesztette DERCSÉNYI Balázs. Budapest, 2002. 102; JÉKELY Zsombor: A veleméri templom falképei. In: Velemér múltja és jelene. Szerkesztette HORVÁTH Sándor. Velemér, 2004. 108–121; KERNY Terézia: A veleméri Szent László-freskó XIX. századi feltámadása. (Ipolyi Arnold, Rómer Flóris és Czobor Béla kísérlete Szent László-iko-

- nográfiajának „megújítására”.) Elhangzott a Képzőművészeti Egyetem által rendezett „Imitáció és kreáció”. Másolat, replika, parafrázis a képzőművészetben a középkortól napjainkig című tudományos konferencián 2004. október 29-án. Hasonló címmel, kibővítve megjelent: *Ars Hungarica* 33. (2005) 331–362.
- ¹¹³ Az 1372-es pápai oklevélben említett kostort I. Lajos és édesanyja, Łokietek Erzsébet alapította. Első ismert lenyomata 1494-ből ismert. Jóllehet a rajta lévő Szent László-ábrázolás a XV. század első évtizedeinek stílusát tükrözi, alighanem az alapítás kori típust követi. Zöld viasz, függő, átmérője: 53 cm, Budapest, Magyar Országos Levéltár, Dl 93640
- Irodalma: TAKÁCS Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján. Budapest, 1992. 49–50. Kat. 7; REGÉNYI-KUND, Miklós: Die ungarische Konvente der oberdeutschen Karmelprovinz im Mittelalter. Budapest–Heidelberg, 2001. 41–45. (METEM-Bücher 31.)
- ¹¹⁴ A XIV. századi, ikonográfiai szempontból még nem teljesen megszilárdult Árpád-házi Szent Erzsébet-ábrázolásokon a szent kezében a legkülönbözőbb attribútumok (könyv, rózsza, edény) fordulnak elő. Visellete éppen ilyen változatosságot mutat. Koronája általában nincs, néha viszont rózsakoszorút hord fején (Nápoly, Santa Maria di Donna Regina falképe). A kehely Szent Erzsébet-vésétének általam ismert legközelebbi párhuzama Johannes Aquila 1390 körül festett mártonhelyi falképe. A középkori Szent Erzsébet-ikonográfiáról korszerű összefoglalás hiányában máig alapvető: I. A. (IPOLY Arnold): Magyarországi Szent Erzsébet képei. (Magyar ikonographia) *Egyházművészeti Lap* 2. (1881) 33–38., 65–70., 97–104., 129–136; SCHMOLL, Friedrich: Die heilige Elisabeth in der bildenden Kunst des 13. bis 16. Jahrhunderts. Marburg in Hessen, 1918. (Beiträge zur Kunstgeschichte Hessens und des Rhein-Main-Gebietes. III. Band) [Különösen annak befejező része (Die heilige Elisabeth in der italienischen Kunst, 107–111.) tartalmaz szöbajöhető mintaképeket; KAFTAL, Georg: *Iconography of the Saints in Tuscan Painting*. Firenze, 1950; Kaftal, Georg: *Iconography of the Saints in Central and South Italian Schools of Painting*.) *Iconography of the Saints in Italian Painting from Its Beginning to the Early XV th Century*, II. Firenze, 1965; KLANICZAY 2000. (5. jegyzetben i. m.) 297–298. A XIII–XIV. századi emlékek újabb összefoglalása a korábbi irodalom alapján: MAGYAR Zoltán: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. Történelem, kultúra, kulturtörténet. Budapest, 2007. 39–43. Legújabb áttekintés: Elisabeth von Thüringen – Eine europäische Heilige. I. Aufsätze. II. Katalog. Herausgegeben von BLUME, Dieter und WERNER, Matthias. Petersberg, 2007.
- ¹¹⁵ MAROSI Ernő: A Képes Krónika királyportréi. In: BASICS Beatrix–GALAVICS Géza–MAROSI Ernő–WEHLI Tünde: *A középkori magyar királyok arcképei*. Szerkesztette FÜLÖP Gyula. Székesfehérvár, 1996. 5., 6., 7. (A Szent István Király Múzeum Közleményei D. sorozat 243. szám)
- ¹¹⁶ Ez a szokás alighanem V. István első gyermeke (†1314), Magyarországi Mária testvére révén hagyományozódott tovább. Katalin Dragutin István szerb fejedelem felesége lett, s így ő volt a dédnagyanyja Kotromanić Erzsébetnek. Calabriai Károly első felesége „Ausztriai” Habsburg Katalin Károly Róbert édesanyja volt. Károly Róbert második házasságából származó elsőszülött leánya, emiatt kapta a keresztségben Katalin nevet. I. Johanna szicíliai királynő második házasságából származó két leánygyermeke közül az egyiket szintén Katalinra keresztelték.
- ¹¹⁷ „Anno domini millesimo trecentissimo quinqueagesimo tercio cum ibidem rex Lodovicus in crastino beate Katherine virginis venaretur in Zolio, ecce occurrit ei ursus feraliter implagatus, [...]” *Kiadása: Chronicon Dubnicense* 1884. (46. jegyzetben i. m.) 166. [caput 171.] Legújabb magyar nyelvű fordítása: NÉVTELEN Mi-

- NORITA: Geszta Lajos királyról 2000. (46. jegyzetben i. m.) 62. [18. fejezet] A témát egy másik aspektusból tárgyalja: SZABÓ Péter: „Pannonis Ursae.” Nagy Lajos király medvevadászata ürügyén. *Hadtörténelmi Közlemények* 116. (2003) 582–591.
- ¹¹⁸ Ezzel kapcsolatosan azonban érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a kápolna titulusának kiválasztásában IV. Károly karlštejni Szent Katalin-kápolnája is szolgálhatott reprezentációs mintaképül I. Lajos számára.
- ¹¹⁹ Például a váradi székesegyház Alexandriai Szent Katalin-oltára, amelyet 1375 körül szerepelt először. Az oltár közvetlenül Szent László sírja mellett állt: „[...] altare sancte Katherine virginis iuxta sepulchrum sancti regis Ladislai [...]” Kiadása: A váradi káptalan legrégebbi Statutumai. A váradi káptalan megbízásából közrebocsátja BUNYITAY Vince. Nagyvárad, 1886. 70. Rubrica XXXIX.
- ¹²⁰ MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003. 162–169. (METEM Könyvek 40.)
- ¹²¹ A középkori magyarországi Alexandriai Szent Katalin-ábrázolások teljességre törekvő összegyűjtése mindmáig nem történt meg. A vonatkozó korszak emlékeire vö.: RADOCSAY Dénes: *Falképek a középkori Magyarországon*. Budapest, 1954; BÁLINT 1977. (56. jegyzetben i. m.) II. 501–502; PROKOPP, Mária: *Italian Trecento Influence on Murals in east Central Europe particularly Hungary*. Budapest, 1983; WEHLI Tünde: *Tematikai és ikonográfiai jelenségek*. In: *Magyarországi művészet* 1987. (35. jegyzetben i. m.) 212.
- ¹²² A Képes Krónika frontespiciumán szereplő Szent Katalin-ábrázolásról érdemben: DERCSÉNYI, Dezső–VAJAY, Szabolcs: *La genesi della Chronica Illustrata Ungherese*. *Acta Historiae Artium* XXIII. (1977) 1–20; DERCSÉNYI Dezső: *A Képes Krónika és kora*. In: *Képes Krónika*. Fordította BELLUS Ibolya. *A kísértanulmányokat DERCSÉNYI Dezső, KRISTÓ Gyula, Cs. GÁRDONYI Klára, a jegyzeteket KRISTÓ Gyula írta*. Budapest, 1986. 401–403.
- ¹²³ Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Tár. Ltsz.: 58.172. C A kehelyről mind ez ideig a legalaposabb leírást PÓSTA Béla tette közre: *A vizaknai kehely. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből*. VI. (1915) 141–191. Újabb rövid közlések: KJ (KOLBA Judit): *Kehely Vizaknáról*. In: *Művészet* I. Lajos király korában 1982. (5. jegyzetben i. m.) 312–313. Kat. 171; E. K. (KISS, Etele): *Calice*. In: *Anjou* 2001. (79. jegyzetben i. m.) 356. Kat. 105; K. T. (KERNY Terézia): *Kehely*. In: *Sigismundus* 2006. (109. jegyzetben i. m.) 104–105. Kat. 1.23.
- ¹²⁴ A településről: GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. IV. Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Nyíra, Pest és Pilis megye. Budapest, 1998. 125–126. *A falképekről*: RÓMER Flóris: *Régi falképek Magyarországon*. Budapest, 1874. 88–94. (*Monumenta Hungariae Archeologica* III.); RADOCSAY 1954. 121. jegyzetben i. m.) 172. *A XVI. században a reformátusok kezére jutott templomot a XIX. század végén lebontották*.
- ¹²⁵ A faragványokról újabban: G. LÁSZAY Judit: *A szécsényi ferences kolostor oratóriuma*. (A szécsényi ferences kolostor kutatása. I.) In: Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. *Tanulmányok*. Szerkesztette LÓVEI Pál. Budapest, 1993. 129. [28. jegyzet] (*Művészettörténet – Műemlékvédelem* IV); G. LÁSZAY Judit: *A szécsényi ferences templom építéstörténete a 17. század végéig*. In: *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon*. Szerkesztette HARIS Andrea. Budapest, 1994. 492. (*Művészettörténet – Műemlékvédelem* VII.)
- ¹²⁶ Legújabb összefoglalása: LUKÁCS Márta: *Árpád-házi Mária királyné és magyar szentjeinek története*. Budapest, 2003.
- ¹²⁷ Ide vonatkozóan legújabban: MUNK, Ana: *The Queen and Shrine: An Art historical Twist on Historical evidence concerning the hungarian Queen Elisabeth, née Kotromanic donor of the Saint Simeon Shrine*. *Hortus Artium Medievalium* 10. (2004) 253–262. *A meglehetősen egyoldalú és elfogult tanulmányra Wehli Tünde hívta fel a figyelmet, amit ezen a helyen szeretnék megköszönni*.
- ¹²⁸ Az adománylevelében Lajos rendezte a magyar királyszentek tiszteletére szentelt

kápolna jogi helyzetét, amelyből az alapítás indítóoka is kiderül. Narrációjában ugyanis az olvasható, hogy a kápolnát a saját és szülei lelkiüdvéért, továbbá Szűz Mária, valamint királyi őseinek: Szent Istvánnak, Lászlónak és Imrének a tiszteletére s írántuk érzett hálájának a kifejezésére – azért építtette, mert segítségükkel minden (hadi) vállalkozását győzedelmesen hajtotta végre, országa határait pedig csodálatos módon nemcsak biztosította, hanem minden irányban ki is terjesztette: „[...] in eadem civitate [ti. Aachenben] cira capellam beate virginis ibidem constructam propriis nostris sump-tibus et expensis constructi fecimus et fundari pro duobus capellanis in cadem iugiter degendis ob reverentiam dictorum [...] nostrorum progenitorum, quorum suffragantibus meritis nobis usque ad haec tempora victoriose triumphantibus cuncta prospera successerunt et succedunt de presenti, confiniaque regni nostri, cui auctore domino feliciter presidemus, longe lateque diffusa et mirifice existunt dilata, necnon pro nostra nostrorumque parentum animarum salute perpetuis redditibus et obventionibus dotavimus [...]” (Budapest, Magyar Országos Levéltár: DI 36460; 67284 XVI. századi másolata: Aachen, Stadtarchiv, Urkunden D 89 1/2. Egyéb kópiái: Aachen, Archiv des Marienstifts II. Ab 8. Nr. 4; Budapest, Magyar Országos Levéltár, DI 36460; Budapest, Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár. A 1. Originale Referedae. 68. csomó, 1768. Nr. 188.) Kiadása: Codex Diplomaticus 1834. (38. jegyzetben i. m.) IX/4. 215. Nr. XXIII. A további másolatok felsorolása korábbi irodalommal: TÖMÖRY 1931. (110. jegyzetben i. m.) 8. [2. jegyzet]) Említve még: KUMOROVITZ Lajos Bernát: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja. Századok 117. (1983) 960; MAROSI Ernő: Mariazell és Magyarország művészete a középkorban. Budapest, 2004. In: Mariazell és Magyarország 2004. (44. jegyzetben i. m.) 28–29.

¹²⁹ Megjegyzendő azonban, hogy konkrét építési adat nem ismertes ide vonatkozóan, csupán a hagyomány tartja Nagy Lajos ala-

pításának. GYÉRESSY Béla Ágoston adattárában például egyáltalán nem szerepel: Documenta Artis Paulinorum 1976. (38. jegyzetben i. m.) 1. füzet. 171. Az alapítás hagyományáról: MEZŐ 2003. (120. jegyzetben i. m.) 164. GUZSIK Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Budapest, 2003. 213.

¹³⁰ A tanulmányutat a Középkori magyar uralkodók emlékei című, T 034209 számú OTKA program támogatása tette lehetővé.

¹³¹ „[...] post quam utramque Pannoniam et ad positam in altera Danubii ripa Daciam, Histriam, quoque et Liburniam atque Dalmaciam, [...] Einhardi Vita Caroli Magni. (caput 15.) In: <http://www.gmv.edu/departments/fld/CLASSICS/ein.html> (2008. III. 13.)

¹³² Katalin nem csupán a betegek és haldoklók, de a szoptatós anyák védőszentje is volt, annak okán, hogy legendája szerint lefejezésekor vér helyett tej folytott ki a sebéből. Ezen a helyen szeretném megköszönni Spekner Enikő (Budapesti Történeti Múzeum) ide vonatkozó szíves szóbeli információit (2004. március 10.).

¹³³ „Item unum aliud dossale pro dicto (maiori) altari de synode volato, ornatum de novem ymaginibus: videlicet cum nostra domina in medio et la dextris eius sanctus Paulus, Sanctus Stephanus rex Ungariae, sanctus Errictus, dux Hungariae, et sanctus Lodoycus; et sinistris sanctus Petrus, et sanctus Ladislaus rex Ungariae, sancta Helisabeth filia regis Ungariae, sancta Margarita filia regis Ungariae, cum spicis aureis duplicatis inter ipsas ymages et in circuito una vitis de auro in sindone rubeo cum rosis aureis [...]” Kiadása: Archivio della Società Romana di Storia Patria. VI. Roma, 1883. 14. Ez a program szintén a dinasztikus reprezentációt tükrözte, amely egyrészt utalt a katolikus anyaszentegyház alapvető hittételeire, az egyetemes és regionális szentek tiszteletének összekapcsolásával, de benne volt a római bazilika védőszentjeire való figyelmes emlékeztetés, valamint a magyarok Szűz Mária iránti megkülönböztetett tisztelete is. Kifejezte továbbá az Anjouk családi preferenci-

- ait, amelyben végül, ha áttételesen is, de határozottan megfogalmazódott Árpád-házi Margit szentté avatási eljárásának ismételt sürgetése. Alapvető irodalma: MÜNTZ, A.–FROTHIGHAM, L: *Il Tesoro della Basilica di S. Pietro in Vaticano*. Archivio del-la Società Romana di Storia Patria. VI. Roma, 1883. 14. Legújabb összefoglalása: KERNY Terézia: *Antependium*. In: *Szent Imre 1000 éve*. Multimédiás DVD-ROM 2007. (24. jegyzetben i. m.) Kat. *104.
- ¹³⁴ Wien, Österreichischen Nationalbibliothek, Handschriften und Inkunabelsammlung, Cod. 1921. A hónap- és állatjegyeket leszámítva, kötetben húsz egész, huszonkét féllapos miniatúra és tizennégy iniciálé található. A miniatúrák méretei: 172 x 127 mm. A hazai kutatás mind ez idáig nem foglalkozott jelentőségéhez mérten a hóraskönyvvel. A sacramentarium-rész tizenhét miniatúrája (Szűz Mária előtt imádkozó I. Johanna, Ilona, Dénes, IX. Lajos, Toulouse-i Lajos, Árpád-házi Erzsébet stb.) olyan tudatos ikonográfiai összeállítást tükröz, amely nem csupán az Anjouk szicíliai, hanem annak magyar ága is következetesen alkalmazott reprezentációjában és devóciójában. A kódex alapvető feldolgozása: RIEGL, Alois: *Ein angiovinisches Gebetbuch in der Wiener Hofbibliothek*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 7. (1887) 438–448. Újabbán: SAGGESE, PERRICCIOLI, ALESSANDRA: *L'Enluminure à Naples au des Anjou (1266–1350)*. In: *Anjou 2001*. (79. jegyzetben i. m.) 130; E. I. (IRBLICH, Eva): *Livre des prières dit de Jeanne Ire d'Anjou, seine de Neaples (latin)*. In: *Anjou 2001*. (79. jegyzetben i. m.) 310–311. Kat. 59. [Részletes korábbi irodalommal]
- ¹³⁵ A bulla szövege közölve: FARLATI 1769. (55. jegyzetben i. m.) V. 107.
- ¹³⁶ Említve: MEYER 1894. (11. jegyzetben i. m.) 20.
- ¹³⁷ Uo.
- ¹³⁸ *I pvnzoni dell'Argenteria e Oreficiera Veneta ovvero Breve compendio di Bolli e Marche dell' Argenteria e Oreficiera Veneta e alcune notizie al loro rigurado considerate a partire dalle origini di Venezia fino alla caduta della Repubblica Aristocratica, e più esattamente, fino si giorno di Natale del 1810 quando cessa ufficialmente il sistema veteto di punzonatura compilato da Piero Pazzi in Pietas Julia Pola Anno Domini MDMXCII. Tomo II. Lo stato Veneto. 229–238. Ezen a helyen szeretném megköszönni Végvári András támogatását, aki a Takács Imre által lefényképezett ötvösjegyről a kutatás számára is használható digitális nagytárat készített. Köszönettel tartozom továbbá Grotte Andrásnak, aki azonnal és önzetlenül sietett a segítségemre egyrészt az alig látható ötvösjegy feloldásához, másrészt rendelkezéseimre bocsátotta annak idehaza teljességgel fölleletlen szakirodalmát.*
- ¹³⁹ KERNY Terézia: *Szent László középkori tiszteletének lengyel és litván képzőművészeti emlékeiről*. (Vázlat) In: *Az Idő rostájában*. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. II. Szerkesztette ANDRÁSFALVY Bertalan, DOMOKOS Mária, NAGY Ilona. Budapest, 2004. 457–478.
- ¹⁴⁰ A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ide vonatkozó iratai a budai vár 1945-ös ostromakor, majd az 1956-os forradalmi események következtében elégték. Az anyagról ma csupán a Valkó Arisztid által még 1951–1953 között kijegyzetelt regeszták állnak a kutatók rendelkezésére. (BIBÓ István–KERNY Terézia–SERFŐZŐ Szabolcs: *A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye*. Repertórium. Szerkesztette KERNY Terézia, SERFŐZŐ Szabolcs. Budapest, 2001. 16–18. [A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának iratai, A – I – 4.]
- ¹⁴¹ Az intézmény korai korszakára vonatkozóan: MEZEY Alice–SZENTESI Edit: *Az állami műemlékvédelem kezdetei Magyarországon*. A Cental-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale magyarországi működése (1853–1860) In: *A magyar műemlékvédelem korszakai*. Tanulmányok. Szerkesztő BARDOLY István, HARIS Andrea. Budapest, 1996. 47–68.

(Művészettörténet – Műemlékvédelem IX.)

¹⁴² A mind a történészek, mind a művészettörténészek számára rendkívül fontos, jórészt még feldolgozatlan, hatalmas mennyiségű irathagyatékát az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi.

Életére vonatkozóan: WAKTOR Andrea: „Kegyelmes Büzérnagy! ... Én ábrándozom a bécsi szép napokról”. Thallóczy

Lajos és köre Bécsben. Budapesti Negyed XII. 4. (46.) sz. (2004. Tél) 435–456. (Tematikus szám: Társas élet Pesten és Budán) Legújabbban Csaplár Degovics Krisztián foglalkozik Thallóczy balkáni politikai szerepével. (Thallóczy Lajos szerepe az albáni történeti önkép alakulásában. Előadás a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 2009. december 15-én.)